

עבודת ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים

מחבר: אורי שקד

מקור: "יסודות", גיליון 5 | 50 שנים למלחמת יום הכיפורים

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: אלי מיכלסון, יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2023

תקציר

ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים אשר שקדה ביסודיות על ההמלצות שהגיעו אל שולחנה, פעלה בהקשר היסטורי ייחודי: המורל הישראלי היה נתון בשפל בעקבות המלחמה. חוק העיטורים הופעל לראשונה במלחמה וכלל שבעה סוגי הוקרה ולא שלושה כפי שהיה נהוג במלחמות קודמות. הוועדה הסתמכה על עדי המלחמה שבה נהרגו לוחמים ומפקדים רבים. כשנתיים נמשכה מרבית עבודתה, הארוכה מכל ועדות העיטורים והצל"שים של מלחמות ישראל וכך גם היה חלון ההזדמנויות שניתן להגיש המלצות אליה. אל הוועדה הגיעו 675 המלצות והוענקו מעל 550 עיטורים וצל"שים. המחקר שופך אור על כמה היבטים, בהם מאפייני עבודתה, קבלת החלטותיה על דירוג העיטור, הפקת לקחיה, מסקנותיה והשפעותיה על התפתחות מנגנון העיטורים והצל"שים בצה"ל. הללו נדונים במאמר תוך הצגת הדילמה שליוותה אותה ורווחת על פי רוב כאשר עוסקים בעיטורים ובצל"שים - מחד גיסא, הרצון לתת את הזרקור החינוכי ואת ההערכה למי שזכאי לעיטור ללא תחושת קיפוח, ומאידך גיסא, לא ליצור זילות בהענקתם.

עבודת ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים

אורי שקד¹

מבוא

"בהכירנו את מורכבות המלחמה וגילויה, התחלנו בעבודתנו מתוך הרגשת האחריות הגדולה המוטלת עלינו - בני אנוש - להחליט ולהמליץ על הענקת עיטורים וציונים לשבח על מעשי גבורה ומסירות ללא גבול, שנעשו תוך לחץ נפשי ופיזי קשה ביותר..."² זהו חלק מדו"ח הביניים שהציגו חברי ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים בראשות מנחם "מנדי" מרון בפני שר הביטחון, שמעון פרס, לפני הענקת העיטורים הראשונה של המלחמה, במאי 1975.

עבודת הוועדה נמשכה זמן רב ביחס למלחמות שקדמו לה. עבודתה התחלקה לשלושה שלבים ותקופות בשנים 1974-1977: מאוגוסט 1974 עד מאי 1975 - מועד טקס הענקת העיטורים הראשון; מיוני 1975 עד

1 אורי שקד הוא דוקטורנט להיסטוריה באוניברסיטת בר-אילן. את עבודת התזה כתב על עיטורים וצל"שים בצה"ל בשנים 1949-1970 בהנחיית ד"ר טל טובי. המחבר מבקש להודות לד"ר אלי מיכלסון על יוזמת המחקר ולד"ר יניב פרידמן על הסיוע להכנת המאמר בכל שלביו. כמו כן הוא מודה לגברת יפעת ארנון מארכיון צה"ל ומערכת הביטחון על העזרה באיתור התיקים ולד"ר עפר דרורי על תרומתו הרבה לנושא.

2 שמעון פרס, הודעת הממשלה על עבודת ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים, 28 באפריל 1975.

ספטמבר 1975 - מועד טקס הענקת העיטורים השני; מאוקטובר 1975 עד אפריל 1976 - מועד טקס הענקת העיטורים השלישי והאחרון (עד שלהי 1977 היו הענקות בודדות נוספות).³

ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים שקדה זמן רב בעבודתה,⁴ מתוך רצון כן להגיע אל חקר האמת, תוך הסתמכות על עדויות שעקב נסיבות המלחמה לעיתים היה צורך להתפשר על איכות העדות. הקו המנחה של חבריה היה התמקדות בסיפור המעשה של האינדיבידואל לגבורה יוצאת דופן במלחמה. הדילמה שליוותה אותה והרווחת בדרך כלל כשעוסקים בעיטורים וצל"שים הייתה, מחד גיסא, הרצון לתת את הזרקור החינוכי למי שזכאי לעיטור ללא תחושת קיפוח, ומאידך גיסא, לא ליצור זילות בהענקתם. ב-22 במרץ 1944 אמר צירצויל שמטרת הענקת עיטורים היא גאווה למי שראוי לכך. עם זאת ההבחנה היא חשובה שכן אם לכולם יוענקו עיטורים, ערכו של העיטור פוחת ומוביל גם לאכזבות. המשימה של עריכת תקנות לעיטורים היא לא פתרון מושלם, ולכן לא ניתן לספק את כולם, בלי להסתכן בכך שלא יהיו מקופחים. כל מה שאפשר לעשות הוא "לתת את הסיפוק הגדול ביותר למספר הגדול ביותר ולפגוע ברגשותיהם של המעט ביותר".⁵

סקירת ספרות

סקירת ספרות קיימת על עיטורים ועל צל"שים של מלחמת יום הכיפורים כוללת בתוכה התעמקות מעטה בעבודת הוועדה. במחקרים הבאים ישנן התייחסויות לעבודתה: מאמרו של אביתר בן-צדף - "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", ספרו של מייק אלדר - "שייטת 11 - הקרב על הצל"שים במלחמת שלום הגליל, מחקר סוציולוגי של איל אפרתי העוסק בכלליות בסוגיית הצל"שים והעיטורים - "הבנייה חברתית ותרבותית של גבורה

3 דו"ח ועדת העיטורים והצל"שים, מרץ 1975 (ארכיון צה"ל 2/47/2010). (להלן: דו"ח מרץ 1975); צבא ההגנה לישראל, אגף כוח האדם, מחלקת הפרט, **בעוז רוחם**, תל אביב: משרד הביטחון, 2014. (להלן: צבא ההגנה לישראל, בעוז רוחם).

4 במרץ 2023 קיימה העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית יום עיון בנושא העיטורים והצל"שים במלחמת יום הכיפורים, ובו עלתה התמיכה בטענה על רצינות עבודת הוועדה אל מול אמירות שונות בנוגע לרשלנותה ולקבלת החלטות שנבעו מאינטרסים לא מקצועיים. מאמר זה מחזק את טענת העמותה להיסטוריה צבאית בנוגע לרצינות וליסודיות פועלה של הוועדה במלחמה זו. יש להעריך את עבודתה שמשמעותה - יראת כבוד אל מקבלי העיטורים והצל"שים.

5 Sir John Holmes, **Military Medals Review**, GOV.UK, 2012, pp. 32

צבאית באמצעות הענקת עיטורים, בחברה הישראלית ובצבא הישראלי", ומחקר פסיכולוגי של אל"ם ראובן גל - "מיהו גיבור?" שעסק במקבלי חלק מהצל"שים והעיטורים במלחמת יום הכיפורים. לצד מחקרים אלו, ישנם ספרים העוסקים במלחמת יום הכיפורים ובהם התייחסות מעטה לוועדת העיטורים והצל"שים כמו ספרו של עמנואל סקל "סיני שבלב", הספר הביוגרפי על ינוש בך-גל, ספרו של אמנון רשף על חטיבה 14 וספרו של משה גבעתי - "המערכה בחרמון". נוסף עליהם, פורסמו ספרים רבים על מלחמת יום הכיפורים אשר מציינים את סיפורי המעשה של העיטורים והצל"שים ברלוונטיות לספר. עם זאת הספר "בעוז רוחם" מרכז את כל סיפורי המעשה הללו מקום המדינה ועד 2014. גם עפר דרורי הוציא ספרים החושפים אותנו לסיפורם האישי של מקבלי עיטורי הגבורה והצל"שים של האלוף, של מפקד האוגדה ושל המח"ט.⁶ נוסף על כך קיים האתר האינטרנטי האזרחי "גבורה", בהובלתו של עפר דרורי, ובו מצורפות כתבות על אודות מקבלי הצל"ש וכתבות אשר עוסקות בהרחבה בסוגיית הצל"שים. במרץ 2023 התקיים יום עיון של העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית בנושא העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים.

נראה כי ישנה התייחסות רחבה לסיפורי המעשה במלחמת יום כיפורים, אך כמעט שאין מחקר מעמיק בנוגע לעבודת הוועדה. המחקר שלפנינו שופך אור על מספר היבטים, כגון מאפייני עבודת הוועדה, הכוללת גם את תקופת כהונתו של מרדכי ציפורי, מחליפו של מנחם מרון בראשות הוועדה (תקופה זו נשמטה מהספרות המחקרית), מאפייני קבלת ההחלטות בקרב חברה על דירוג העיטור והצל"ש או על דחייתו, הפקת לקחיה והשפעתה על התפתחות מנגנון העיטורים והצל"שים בצה"ל.

המחקר נועד לאפשר דרך נוספת להעשרת הידע הודות לניסיון האנושי בעיצוב תודעה לאומית בקרב מקבלי ההחלטות על ידי חינוך לגבורה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. דרכו ניתן להבין כיצד עבד מנגנון הצל"שים והעיטורים של המלחמה. הדיון על הענקתם מעורר דילמות וגישות שונות בקרב אזרחים, חיילים וקצינים. מחקר זה יהווה אמצעי שבעזרתו ניתן יהיה לגבש עמדה מושכלת.

6 מספריו של עפר דרורי בנושא הצל"שים: עפר דרורי, **גיבורי ישראל מקבלי עיטור הגבורה**, ירושלים: דרור, 2017; עפר דרורי, **גיבורי ישראל מקבלי ציון לשבח של האלוף**, ירושלים: דרור, 2017; עפר דרורי, **גיבורי ישראל מקבלי ציון לשבח של מפקד האוגדה**, ירושלים: דרור, 2016; עפר דרורי, **גיבורי ישראל מקבלי ציון לשבח של מפקד החטיבה**, ירושלים: דרור, 2014.

המחקר מורכב משישה פרקי משנה:

1. הכנת התשתית לעבודת הוועדה מינואר 1974 עד אוגוסט 1974.
2. השלב הראשון - ספטמבר 1974 עד טקס הענקת העיטורים הראשון במאי 1975 המכיל את עיקר עבודת הוועדה.
3. השלב השני - שלהי מאי 1975 עד טקס הענקות השני בספטמבר 1975.
4. השלב השלישי - אוקטובר 1975 עד טקס הענקות השלישי באפריל 1976.
5. מאפיינים כלליים של עבודת הוועדה.
6. הפקת לקחים ומסקנות הוועדה - מאי 1976 עד דצמבר 1979.

מקורות המחקר

המחקר מבוסס בעיקרו על מקורות ראשוניים הנמצאים בארכיון צה"ל, חלקם מסמכים פנימיים, ואינם פתוחים בהכרח לעיון הציבור הרחב. אלה כוללים כ-150 תיקים הקשורים לוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים בשנים 1974-1977 ומכילים מסמכים העוסקים בעבודתה, ופרוטוקוליה עם העדים, עם המומלצים ועם מפקדיהם. ישיבותיה הוקלטו ברשמקול ונרשמו פרוטוקולים בידי קצרניות מהמחלקה להיסטוריה.⁷ נוסף על המקורות בארכיון צה"ל, המחקר נעזר במקורות משניים של הספרות הקיימת.

מגבלות המחקר

רוב חברי הוועדה המרכזיים ונושאי תפקידים בכירים שהיו שותפים בעבודתה אינם בחיים. כמו כן אין אזכור על נושא הצל"שים והעיטורים בביוגרפיות, באוטוביוגרפיות השונות ובראיונות. אם קיימות, ההתייחסויות הן מעטות ודלות. מלבד זאת ייתכן שקיימות החלטות שהתקבלו בעל פה, אולם הן אינן באות לידי ביטוי בישיבת הוועדה. יתר על כן קיימים מסמכים מעטים שאינם כתובים ומתועדים בבירור, וישנן ישיבות שבהן לא תועדו הדיונים על קבלות ההחלטות של חברי הוועדה, בעיקר בישיבותיה המאוחרות בשלהי 1975 ובשנת 1976. עם זאת ישנו דו"ח ביניים ממאי 1975 אשר מתייחס ל-495 המלצות ומהווה כ-70% מעבודת

7 ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 77/45/2008).

הוועדה,⁸ אך לא נמצא דו"ח מסכם לכל ועדה המכיל התייחסות אל כל 675 ההמלצות שהוגשו לפניה עד אפריל 1976. הוועדה סיימה את מרבית עבודתה לאחר ההחלטה לעצור את אפשרות שליחת ההמלצות ובאה לידי ביטוי בטקס הענקת העיטורים באפריל 1976. במהלך 1977 נעשו השלמות והוענקו עיטורים וצל"שים בודדים.

סקירה היסטורית: עיטורים וצל"שים במדינת ישראל 1949-1973:

בקיץ 1949, עם סיום מלחמת העצמאות, החליטה מדינת ישראל להעניק 12 אותות "גיבור ישראל" ל-12 חיילי צה"ל. הייתה נכונות לדון בהמלצות נוספות למעשי גבורה מהמלחמה, אך תהליך זה נעצר בהובלת דוד בן-גוריון. עצירתו הובילה את צה"ל להעניק צל"שים (ציונים לשבח) בדרגות שונות בהיעדר חוק העיטורים.

בד בבד גיבש צה"ל את הצעת חוק העיטורים. בשנים 1949-1953 היו ניסיונות לטפל בהמלצות מלחמת העצמאות גם דרך קידום הצעת חוק העיטורים, אך בן-גוריון לא היה מעוניין לקדם סוגיה זו. לאחר לחץ ממושך מקצינים בכירים בצה"ל ומחברי כנסת, בקיץ 1953 הוחלט לקדם את הצעת חוק העיטורים, אולם סוגיית ההמלצות ממלחמת העצמאות נותרה בסימן שאלה.⁹ חוק העיטורים עלה לדיון בכנסת בדצמבר 1954. אחד הוויכוחים נסובו על הענקה למפרע (רטרואקטיבית), הכוללת מתן עיטורים ממלחמת העצמאות. כאשר בן-גוריון חזר לכהן בתפקיד שר הביטחון ולא הצליחו להכריע בסוגיה זו, הוא הצטרף לאחד הדיונים האחרונים של ועדת החוץ והביטחון והוביל את הגישה שצריך להעניק עיטורים מרגע חקיקת החוק (1955) ולא למעשים שקדמו לכך כמו במלחמת העצמאות. בן-גוריון שכנע את הוועדה בהמלצתו, אך בגלל אי-הסכמות על פרמטרים אחרים כגון בחירת השמות לעיטורים, לא עבר חוק העיטורים.¹⁰

כאשר צה"ל למד את מנגנון הענקת העיטורים בצבאות זרים בשנות ה-50, הנספח הצבאי של צה"ל בבריטניה צידד במדיניות ההמלצות הבריטיות. זו הדגישה את תזמון הגשת ההמלצות שצריכות להתבצע בהקדם האפשרי

8 עד מאי 1975 לא הספיקה הוועדה לטפל בכל ההמלצות הללו.

9 תקנון ציוני לשבח ואותות הצטיינות מ. חודרובסקי סא"ל, רע"ן המשטר, המשמעת והנהוג, מאי 1952 (ארכיון צה"ל 643/702/1960).

10 ועדת חוץ וביטחון ישיבה חמישית בנוגע לחוק העיטורים, 10 במאי 1955.

ובאופן מיידי לאחר המעשה, וגם הטיפול הנלווה לכך צריך להיעשות במהירות וללא דיחוי, וְלֹא - ערך ההמלצה פוחת. בחוק העיטורים הישראלי שחוקק בשנת 1970, אין הנחיה לקביעת טווח זמן שבו צריך לעסוק בהמלצות לעיטורים.¹¹

מנגנוני הצל"שים של שלוש המלחמות שקדמו למלחמת יום הכיפורים פעלו בטווחי זמנים קצרים יותר ממלחמה זו: במלחמת העצמאות הוענקו 12 אותות "גיבור ישראל"¹² וכאלף המלצות נותרו ללא המשך טיפול. חלון ההזדמנויות להגשת המלצות במלחמה זו היה כשנה.¹³ לאחר מלחמת סיני פעל מנגנון הצל"שים כחמישה חודשים, מסוף אוקטובר 1956 עד אפריל 1957. כבר במלחמת סיני החלו היחידות בצה"ל לרכז המלצות לצל"שים בדרגים שונים.¹⁴ בהמשך הלחימה נעצר תהליך הטיפול בהן עקב החלטת הרמטכ"ל שלא לאשרם במהלך המלחמה.¹⁵ לאחר הענקתם (באפריל 1957) בדרג הרמטכ"ל נשלחו המלצות נוספות המתייחסות למלחמת סיני. דיון החליט שלא לטפל בהן בדרג הרמטכ"ל והחזיר את הטיפול אל המפקדות.¹⁶ במלחמת ששת הימים הנחו את המפקדות לשלוח את המלצותיהם עד סוף יולי 1967.¹⁷ עם תחילת עבודת הוועדה, בתחילת אוגוסט 1967, הגיעו 501 המלצות,¹⁸ אולם במהלכה טיפלה בעוד המלצות. לדבריה, לא יקופחו "הגיבורים" בגלל מחדלי המפקדות שלא הגישו את המלצותיהן במועד שנקבע, ובסך הכול הובאו לפניו 640 המלצות. עבודתה האינטנסיבית ארכה שלושה חודשים והסתיימה באוקטובר 1967.¹⁹

11 אל"ם מיכאל בן־גל, מכתב לצה"ל לאחר פגישה עם סא"ל בריטי הממונה על העיטורים, 28 באוקטובר 1954 (ארכיון צה"ל 1549/347/1961).

12 זאב לכיש, "כיצד נבחרו גיבורים", בתוך: מן ניר (עורך), **70 למדינה עיונים בסוגיות מתולדות כוח המגן בצה"ל**, ירושלים: כרמל, 2019, עמ' 173–198.

13 ראש אכ"א לרמטכ"ל, הצעה לדיון תקנות אות הצטיינות, מאי 1953 (ארכיון צה"ל 53/540/1955); ועדת חוץ וביטחון, ישיבה שלישית בנושא חוק העיטורים, 28 בפברואר 1955.

14 דו"ח סיכום קדש (ארכיון צה"ל 120/1034/1965).

15 שם.

16 מענה להמלצות ששלח רע"ן המשטר והמשמעת ב־19 במאי וב־16 ביוני 1957 (ארכיון צה"ל 175/180/1962).

17 דו"ח הוועדה לדיון בהמלצות לציון לשבח במלחמת ששת הימים, 1 באוקטובר 1967 (ארכיון צה"ל 18/869/1973) (להלן: דו"ח ציון לשבח במלחמת ששת הימים).

18 כתב מינוי הרמטכ"ל, 6 באוגוסט 1967; המלצות הוועדה לציון לשבח במלחמת ששת הימים, 8 באוגוסט 1967 (ארכיון צה"ל 538/208/1970).

19 דו"ח ציון לשבח במלחמת ששת הימים.

בעקבות השלכות שנבעו ממלחמת ששת הימים, כשברקע צילה של מלחמת ההתשה וגורמים נוספים אחרים, נחקק חוק העיטורים בינואר 1970. הרמטכ"ל בר-לב מינה ועדה בראשות יצחק חופי, והיא בחנה את הצל"שים שהוענקו מאוגוסט 1949 ועד דצמבר 1970, והמירה אותם על פי חוק העיטורים, בהתבסס על שיקוליה ועל הנחיות הרמטכ"ל ואישורו. "ועדת חופי" סיימה את מרבית עבודתה בדצמבר 1970, ומינואר 1971 עד אפריל 1973 היא טיפלה בחלקים מינוריים ממנה. ביום העצמאות ה-25 של מדינת ישראל, באפריל 1973, לראשונה הוענקו העיטורים במדינת ישראל.²⁰ חצי שנה לאחר מכן פרצה מלחמת יום הכיפורים, וזו המלחמה הראשונה של צה"ל שבה הופעל חוק העיטורים בזמן אמת ולא למפרע.²¹

הטיפול בצל"שים עבור מלחמת יום הכיפורים היה שונה בתכלית. המלחמה הסתיימה ב-24 באוקטובר 1973. עבודת הוועדה לעיטורים ולצל"שים החלה כמעט שנה לאחר מכן, באוגוסט 1974,²² ונמשכה כשלוש שנים, עד אוגוסט 1977. מלחמת יום הכיפורים היא המלחמה שבה חלון ההזדמנויות להגשת המלצות היה הארוך ביותר, יותר משנתיים: מינואר 1974 עד אפריל 1976.²³ הוועדה לעיטורים ולצל"שים של מלחמת יום שקדה זמן רב בבדיקת ההמלצות, וכ-130 פגישות ערכה בתקופת זמן של כמעט שלוש שנים.²⁴

הכנת התשתית לעבודת הוועדה - ינואר 1974 עד אוגוסט 1974

מייד עם סיום המלחמה עסק מה"ד (מחלקת ההדרכה) באימון היחידות לפני שחרורן, בביצוע תחקירים ובכתיבת הפקות לקחים מהמלחמה.²⁵ ב-22 בינואר 1974 הוציא אכ"א הנחיה בעניין ריכוז ההמלצות לעיטורים

20 פרוטוקולים ועדות חוץ וביטחון ומליאת הכנסת דצמבר 1954 - יוני 1955, דו"ח ועדת חופי 30 בדצמבר 1970, חוק העיטורים 1970, הוועדה לעיטורים וציונים לשבח, דיון על ציון לשבח ומכתבי הערכה של רב-אלוף יעקב דורי שניתנו בשנת 1949 בסיום מבצע "מטען", 15 במרץ 1973.

21 גרינברג, **בעוז רוחם**.

22 דו"ח מרץ 1975.

23 פגישה בין יו"ר ועדת העיטורים והצל"שים לראש אכ"א, 21 במרץ 1976 (ארכיון צה"ל 181/487/1985); מזכירות הפיקוד העליון - לשכת הרמטכ"ל, חוזר מפ"ע 74 - 78, 5 ביוני 1974 (ארכיון צה"ל 487/152/1985).

24 דו"ח מרץ 1975, גרינברג, **בעוז רוחם**.

25 תיעוד דור תש"ח - עמותת תולדות ישראל, ריאיון עם מנחם מרון, חלק 3, 24 בפברואר 2011. www.toldotisrael.org (להלן: ריאיון עם מנחם מרון).

ולצל"שים של מלחמה זו.²⁶ בפברואר ובמרץ 1974 המשיך המטכ"ל לדון בקידום הטיפול בהם.²⁷ לאחר מכן, ב-8 באפריל 1974, יצאו הוראות לסוגיה זו, והוחלט שההמלצות יוגשו לאכ"א - לענף המשטר והמשמעת - בצינורות הפיקוד הרגילי. ב-5 ביוני 1974 ניתנו הנחיות נוספות לגבי הגשת ההמלצות והוחלט להגישן באמצעות הפיקוד המרחבי, חיל האוויר או חיל הים, על פי כפיפותם של האוגדה, של החטיבה ושל הכוח או של היחידה בקרב הנידון ולא על פי כפיפותה לפיקוד האם (הפיקוד המקורי - טרם השינויים שנעשו במהלך המלחמה). עוד הודגש שההמלצות צריכות להיות מוגשות עד 30 ביוני 1974.²⁸ בפועל, זרם ההמלצות נמשך זמן רב מעבר למועד זה.²⁹ חודש לאחר מכן, ב-8 ביולי 1974, יצאו הנחיות מדויקות נוספות כגון ההנחייה שכל אחד היה רשאי להמליץ, בתנאי שהיה מפקד בשעת המעשה גם אם דרגתו הייתה טוראי.³⁰

ב-18 ביוני 1974 מינה הרמטכ"ל מרדכי גור את חברי ועדת העיטורים והצל"שים: ראש מה"ד, האלוף מנחם מרון³¹ - היו"ר, סרן אלחנן פסלר - המזכיר, ותא"ל חיים נדל ותא"ל גבריאל עמיר - חברי הוועדה.³²

ב-11 באוגוסט 1974 התקיימה הישיבה הראשונה של ועדת העיטורים והצל"שים, ומטרתה הייתה לקבוע נוהלי עבודה ומועדים לישיבות. עקב העומס הרב של הוועדה הוחלט שראש מה"ד מנחם מרון יפנה לרמטכ"ל ויציע מינוי ועדת משנה לוועדת העיטורים (קצינים בכירים במילואים וקציני קבע חסרי שיבוץ), וזו תבדוק ותמייין חלק מההמלצות.³³ כדי לקבוע תבחינים אחידים יובאו המלצותיה לפני הוועדה הראשית. סוכם שראש

26 מזכירות הפיקוד העליון - לשכת הרמטכ"ל, חוזר מפ"ע 74-78, 5 ביוני 1974 (ארכיון צה"ל 487/152/1985).

27 סיכום דיון ראשי אגפים אצל הרמטכ"ל, 18 בפברואר 1974; סיכום מטה שר, 26 במרץ 1974 (ארכיון צה"ל 32/559/96).

28 מזכירות הפיקוד העליון - לשכת הרמטכ"ל, חוזר מפ"ע 74-78, 5 ביוני 1974 (ארכיון צה"ל 487/152/1985).

29 ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 2/47/2010).

30 אלחנן פסלר - מזכיר הוועדה, תוספת לחוזר מפ"ע 74-78, 8 ביולי 1974 (ארכיון צה"ל 77/45/2008).

31 ביולי 1973 מונה לראש מה"ד, וחלק מתפקידו היה יו"ר ועדת העיטורים והצל"שים. במלחמת יום הכיפורים היה מפקד אוגדה 440.

32 כתב מינוי הרמטכ"ל לחברי ועדת העיטורים והצל"שים, 18 ביוני 1974 (ארכיון צה"ל 487/152/1985).

33 הוועדה לעיטורים וצל"שים, 11 באוגוסט 1974 (ארכיון צה"ל 77/45/2008).

מה"ד יפנה במכתב אישי למפקדים בצה"ל עד רמת מח"ט, ויבקש מהם לוודא את ההמלצות לגבי החיילים מיחדתם, כדי שלא יקופחו.³⁴

בעייתיות הגשת ההמלצות - השפעתם של מפקדי היחידות על מנגנון העיטורים והצל"שים

תופעת המתנגדים לסוגיית העיטורים לא הייתה ייחודית למלחמת יום הכיפורים והייתה קיימת תמיד בדעת מיעוט. לדוגמה, דוד בן-גוריון לא היה שלם עם קידום חוק העיטורים, ולמעשה, בשנת 1958 טען בפומבי על הבעייתיות בסוגיה זו והסביר מדוע מדינת ישראל אינה זקוקה לעיטורים. אחד מטיעונו היה שחלוקת עיטורים עלולה לגרום לעוגמת נפש.³⁵

בוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים טען חברה עמנואל שקד כי ישנם מח"טים שלא רצו להגיש המלצות לעיטורים.³⁶ ייתכן שמפקד יחידה התנגד להענקתם, בין השאר, בשל אי-יציירת תחושת קיפוח ומתח ביחידה שעלולה להיות מונחת על כתפיו של מפקד היחידה ובשל התפיסה שהדברים נעשו ועמדו במסגרת ציפיותיו של מפקד היחידה מחייליו ולא בוצעו כמעשים בולטים ויוצאי דופן. מכיוון שוועדת העיטורים אינה יוזמת המלצות, לתפיסת מפקד היחידה יש חשיבות רבה בהנעת התהליך.³⁷ היו חטיבות שהגישו המלצות רבות, ואחרות המעיטו לעשות זאת ללא קשר לביצועיהן במלחמה. ישנה גישה ליברלית להענקת עיטורים וישנה גישה שמרנית. גישות אלו משתנות בין מפקדי היחידות השונות ומכאן נגזרות תופעות שונות.

האחת - מפקדי יחידות שהגישו המלצות לאחר קבלת פקודה: אל"ם רביב, מח"ט 600, אמר: "אני מוכרח לציין, ברגע שקיבלנו פקודה להמליץ הייתה תגובה בכל החטיבה, של כל המג"דים, לא להמליץ. הפגנתית. לא להגיש המלצות לצל"ש ועיטורים".³⁸ לאחר שמנחם מרון הסביר את חשיבות העיטורים, אל"ם רביב השיב: "אני מקבל, אני רוצה להדגיש שכל

34 ש.ם.

35 מליאת הכנסת, 15 בינואר 1958.

36 ועדת עיטורים וצל"שים חטיבה 600, 5 בספטמבר 1974 (ארכיון צה"ל 77/45/2008). (להלן: ועדת חטיבה 600).

37 אביתר בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", בתוך: מיכאל ברונשטיין (עורך), **ניצחון בסבירות נמוכה** (רמת גן: שרידות, 2017), עמ' 561; עפר דרורי, העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית, יום עיון בנושא מלחמת יום הכיפורים והצל"שים במלחמת יום הכיפורים, מרץ 2023.

38 ועדת חטיבה 600.

מה שהגשנו, הגשנו אחרי פקודה ואני מאמין שעשינו באמת סלקציה וברור שרק הבולטים".³⁹

תופעה זו מצאה ביטוי גם ביחידות נוספות. כך למשל, בספר הביוגרפי על אביגדור בן-גל (ינוש) מצוין שכאשר התקבלה ההנחיה להגשת המלצות, ינוש הביע את התנגדותו לכך. הוא צידד בהענקת צל"ש יחידתי לחטיבה 7, ורפאל איתן (רפול), מפקד האוגדה 36, הסכים עימו. אך במטכ"ל ובפיקוד הצפון התעקשו להגיש את ההמלצות. כתוצאה מכך ינוש וקצין השלישות שלמה כהן החלו לאסוף רשימת המלצות.⁴⁰

השנייה - חשיבות איתור סיפורי המעשה וההמלצות בזמן עבודת הוועדה: בספרו של אמנון רשף "לא נחדל" מח"ט 14 מתאר את האופן שבו תחקר לעומק ביחידתו כדי ליצור רשימה של מומלצים לוועדת העיטורים. עם זאת הסביר כי החמיץ את סיפור גבורתו של מ"פ ז' מגדוד 79, רמי מתן, לנוכח תיאור צנוע של רמי על פועלו במלחמה. לאחר יותר משלושים שנה, בשנת 2005, ביקש הסופר אלישיב שמשי ממנו שם של מ"פ מחטיבה 14 כדי לספר על לחימת מ"פים במלחמת יום הכיפורים, ורשף מסר לו את שמו של רמי מתן. אלישיב העמיק בסיפור על אודות המ"פ ונפעם ממנו. הוא יצר קשר עם אמנון רשף וסיפר לו שמדובר בגיבור מלחמה הראוי לעיטור מצה"ל על גבורתו. רשף פנה לרמטכ"ל ולאכ"א כדי לתקן את העוול, אך נענה שהוחלט שלא לטפל בצל"שים ובעיטורים הקשורים במלחמת יום הכיפורים. רשף טוען בספרו: "אמת, הייתה זו טעות שלנו, המפקדים, אני חושב שמושא ההמלצה לא אמור 'לשלם את המחיר'".⁴¹

דן שומרון, מח"ט 401 במלחמה, לא היה מהתומכים הנלהבים בסוגיית העיטורים, אך מכיוון שאמנון רשף מחטיבה 14 שלח רשימה ארוכה של מומלצים, דן שומרון חש כי הוא אינו יכול לקפח את חטיבה 401 שעליה פיקד. עמנואל סקל, מג"ד 52 בחטיבה 401, אשר שלח את המלצות עבור יחידתו זו, בדיעבד חשב שניתן היה לשלוח יותר המלצות והביע את צערו על כך.⁴²

39 שם.

40 אילן כפיר ודני דור, **ינוש**, חבל מודיעין: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2017, עמ' 196.

41 אמנון רשף, **לא נחדל**, אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2013, עמ' 523-524.

42 עמנואל סקל, **סיני שלב**, עמנואל סקל, 2020, עמ' 263.

השלישית - הגישה המצמצמת: גישה זו באה לידי ביטוי בחטיבה 217. נתן ניר, מח"ט 217 במלחמה, ידע על מעשיה של מחלקה בפיקודו של יקי חץ, שביצעה פעולת חילוץ יוצאת דופן ב"חווה הסינית". אך הוא השתדל להמעיט בחלוקת עיטורים לחייליו ולא המליץ על מחלקתו של יקי חץ.⁴³ לאחר כארבעים שנה קיבלו יקי חץ ואנשיו תעודת הערכה ממפקד פיקוד הדרום על גבורת החילוץ בקרב ב"חווה הסינית".⁴⁴

הרביעית - אי שליחת המלצות: חטיבה 317 בפיקודו של חיים נדל ומפקדי גדודיו⁴⁵ סברו שלוחמיה - צנחני המילואים - עשו את המוטל עליהם במלחמה,⁴⁶ ולכן לא המליצו על עיטורים ביחידתם. בדיעבד חשב חיים נדל שהחלטתם הייתה שגויה.⁴⁷ חיים נדל היה חבר בוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים,⁴⁸ וכמה שנים לאחר מכן מונה ליו"ר ועדה זו, ובה כיהן גם במלחמת שלום הגליל.⁴⁹

בדיון שנערך בספטמבר 1977 על הפקת לקחים ומסקנות מעבודת הוועדה, עלתה הבעייתיות של אי-שליחת המלצות בקרב מפקדים.⁵⁰

43 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 561.

44 שם, עמ' 570.

45 משה גבעתי, **המערכה בחרמון**, תל אביב: משרד הביטחון, 2015, עמ' 301. גדודי החטיבה לחמו בסיני ובגולן, ובין השאר, השתתפו בכיבוש החרמון.

46 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 556.

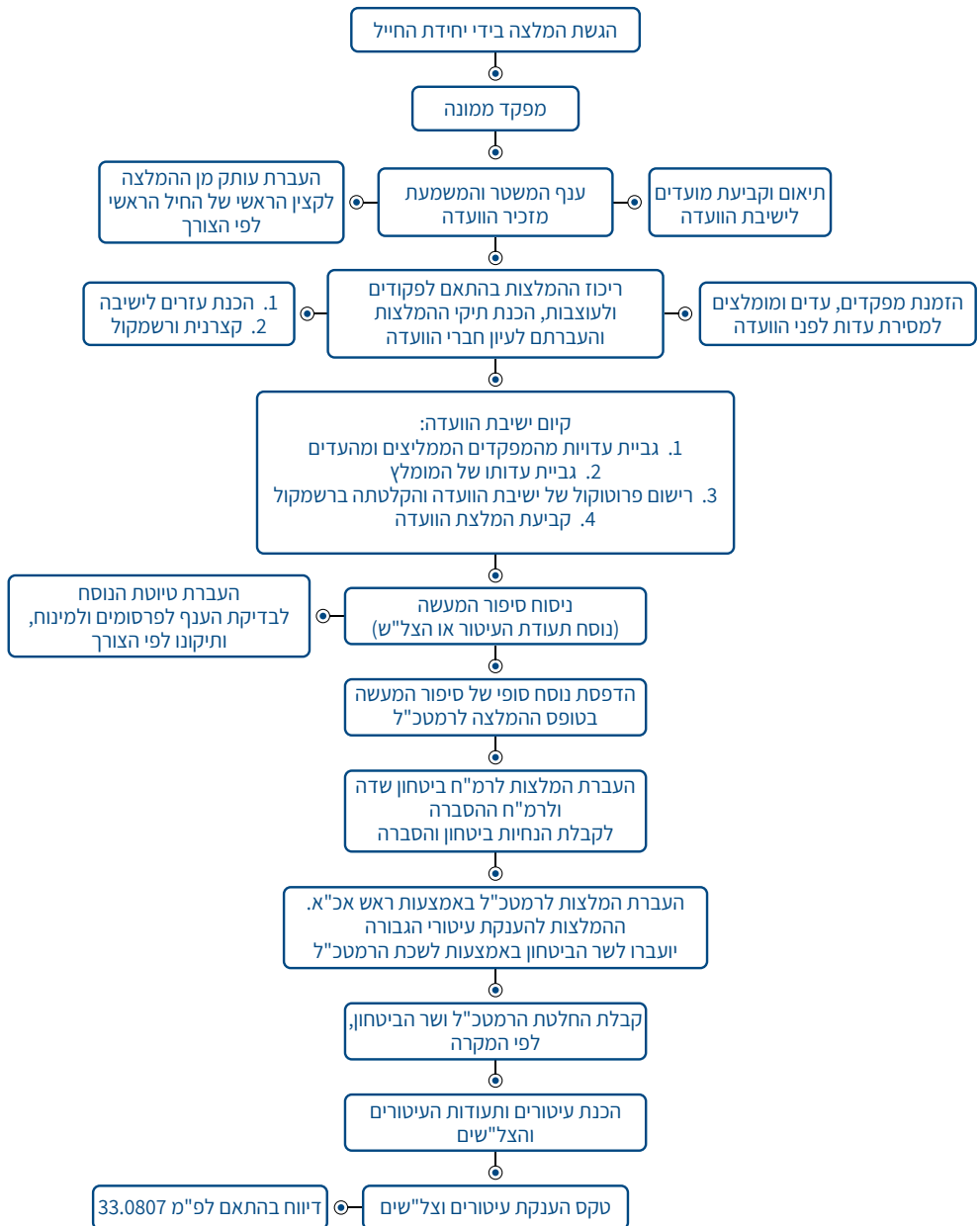
47 גבעתי, **המערכה בחרמון**, עמ' 301.

48 כתב מינוי הרמטכ"ל.

49 ארי מילשטיין, "מלחמת שלום הגליל: העיטורים והצל"שים", **במחנה**, 6 באפריל 1983, עמ' 6.

50 על כך בהרחבה בסעיף 6 של הפקת הלקחים מעבודת הוועדה, עמ' 775.

תהליך הטיפול בהמלצות לעיטור ולצל"ש⁵¹

51 ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 2/47/2010).

השלב הראשון: עיקר עבודת הוועדה -

ספטמבר 1974 עד מאי 1975

הוועדה זימנה את העדים בהתראה של שלושה שבועות מראש,⁵² והם העידו בהפרש של 45 דקות בין המלצה להמלצה.⁵³ בהתאם לחומר שהצטבר החליטה את מי לזמן לשלושת השבועות הבאים.⁵⁴

בתחילת ספטמבר 1974 הונחו 300 המלצות על שולחנה. בעקבות עומס ההמלצות אישר הרמטכ"ל להקים ועדת משנה, שחבריה היו דן שומרון, ברוך הראל ואשר לוי, וכל ועדה כזו יועדה לטפל ב-150 המלצות.⁵⁵ בהמשך עבודתה בשלב הראשון התווספו חברים נוספים כדי לזרז את הטיפול בהמלצות, והוועדה חולקה לשלוש ועדות משנה. חבריה בשלב זה היו⁵⁶ אלוף מנחם מרון (היו"ר), תא"ל דני מט (יו"ר ועדת המשנה), תא"ל אשר לוי, תא"ל ברוך "פינקו" הראל, תא"ל עמנואל שקד, תא"ל דן שומרון, תא"ל יעקב "ג'יקי" אבן ותא"ל אורי בר-און.⁵⁷ בכל ריאיון על מומלץ נכחו לפחות שניים מחברי הוועדה.⁵⁸

הישיבה הראשונה לתחקור עדים נערכה ב-5 בספטמבר 1974, ובה זימנו את מומלצי חטיבה 600. טרם זימון העדים הדגיש ראש מה"ד כמה כללים מנחים לגבי שיטת עבודת הוועדה. על כל מקרה (מומלץ) נדרשה הוועדה לראיין לפחות שלושה אנשים: המומלץ עצמו, מפקדו הישיר בזמן האירוע ודיווחים של לפחות איש אחד נוסף שהיה שותף לאירוע. תא"ל אבן טען שלא ניתן לעמוד בדרישותיו של מרון, היות שהתנאים הללו לא תמיד היו קיימים בשטח. מרון השיב שאם חסר עד, לוועדה יוזמן אדם אחר המכיר את המעשה, ויספר עליו.⁵⁹

52 ועדת חטיבה 600.

53 הוועדה לעיטורים וצל"שים, 11 באוגוסט 1974 (ארכיון צה"ל 77/45/2008).

54 ועדת חטיבה 600

55 שם.

56 תפקידי חברי הוועדה במהלך מלחמת יום הכיפורים: מנחם מרון - מפקד אוגדה 440, דני מט - מפקד חטיבה 247, אשר לוי - סגן שני של אוגדה 261 בשבוע הראשון ולאחר מכן ראש מטה פיקוד דרום, ברוך הראל - סגן מפקד אוגדה 252, עמנואל שקד - קצין חי"ר וצנחנים ראשי, דן שומרון - מפקד חטיבה 401, יעקב אבן - סגן מפקד אוגדה 143, אורי בר-און - ראש מטה פיקוד צפון.

57 דו"ח הביניים של ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 2/47/2010). (להלן: דו"ח הביניים).

58 ועדת חטיבה 600

59 שם.

באופן פורמלי על המפקד הישיר במלחמה הוטל לחתום על ההמלצה. אך למעשה נוצר מצב שהממליצים לא בהכרח היו אלו שפיקדו באירוע שבו התרחש סיפור המעשה. למשל, מג"ד שקיבל את התפקיד לאחר המלחמה, חתם על ההמלצה אף שבזמן המלחמה היה מג"ד אחר.⁶⁰

כבר בסוף 1974 הייתה היערכות להענקת עיטורים ביום העצמאות תשל"ה-1975. נכון ל-7 בפברואר 1975 הוגשו 394 המלצות, ומתוכן דנה הוועדה (כולל ועדת המשנה) ב-162 המלצות. 63 מהן היו בשלבי דיון ונותרו עוד 169 המלצות שטרם הובאו לדיון. יתר על כן ישנן המלצות שהיו בשלבי הכנה ביחידות השונות וטרם הוגשו לוועדה. ב-19 בפברואר 1975 העריך ראש מחלקת הפרט את הזמן הנדרש לקראת טקס העיטורים, על פי סוגיות שונות: ניסוח התעודות בידי הוועדה (כ-400 תעודות) - 14 ימים; הערות אמ"ן ודובר צה"ל - 7 ימים; אישור המלצות הוועדה מפי שר הביטחון ומפי הרמטכ"ל לפי מקרה - 3 ימים; והדפסת תעודות העיטורים והצל"שים - 40 ימים. סך הכול נדרשו 64 ימים. לפי הערכות אלו, המליץ ראש מחלקת הפרט, אל"ם בנימין זאבי, שחלוקת העיטורים תהיה לקראת סוף ספטמבר במסגרת האירועים לציון שנתיים למלחמת יום הכיפורים ולא במועד המתוכנן במאי 1975.⁶¹ בסופו של דבר, נערך טקס העיטורים למקבלי העיטורים בלבד במאי 1975. ייתכן שהערכה זו של ראש מחלקת הפרט הייתה הגורם להחלטה להעניק למקבלי העיטורים בלבד ללא מקבלי הצל"שים,⁶² ומועדי קבלת הצל"שים היו מספטמבר 1975.⁶³

ב-17 במרץ 1975 לא היה ברור מספרם של עיטורי הגבורה והעוז אשר יוענקו.⁶⁴ ב-5 באפריל התקיימה ישיבה גדולה וחשובה, ובה דנו והתמקדו במועמדים לעיטורים הגבוהים, כגון עיטורי הגבורה והעוז, אשר דנו עליהם בעבר. בישיבה זו התכנסו כל חברי הוועדה, בהם מפקדי היחידות

60 שם.

61 הכנות מוקדמות לקראת חלוקת העיטורים לזכאים ממלחמת יום הכיפורים, 19 בפברואר 1975 (ארכיון צה"ל 71/428/79).

62 טקס הענקת העיטורים של מלחמת יום הכיפורים, 8 במאי 1975.

63 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 139/450/2016); ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 140/450/2016).

64 ועדת העיטורים והצל"שים חטיבה 188 וחטיבה 7, 17 במרץ 1975 (ארכיון צה"ל 30/1607/93).

הרלוונטיות למומלצים מיחידתם.⁶⁵ לרוב המומלצים הוחלט שלא להעניק את עיטור הגבורה אלא דירוגים שונים, בעיקר עוז ומופת.⁶⁶ התבלט במיוחד דן שומרון בהמלצותיו הקשיחות, ולרוב המליץ על עיטורים ועל צל"שים הנמוכים יותר מהמלצות חברי הוועדה.⁶⁷ לעיתים קיבלו החלטות בסיום הדיון, ולעיתים החליטו לדון יותר לעומק כדי לבחון את האפשרות לעיטור הגבורה.⁶⁸ כמו כן מח"ט 679 אורי אור התבלט במספרם הנמוך של המלצותיו לעיטורים. לפיכך חברי הוועדה התחשבו בהמלצתו להעניק לעמוס בן-דוד את עיטור העוז.⁶⁹ מרון טען: "התרשמותנו היא שלפי תיאורו של אורי זה 'עוז' חזק. אם מאחר ואני מכיר את אורי ואת חסכוניותו". גם יעקב אבן הוסיף: "אם מח"ט כמו אורי ממליץ זה אומר 'דרשנו'". יעקב אבן ומרון המליצו על עיטור העוז.⁷⁰ בעקבות ההמלצות במאי 1975 הוענק לעמוס בן-דוד עיטור זה.⁷¹

דילמת הצל"ש היחידתי

לוועדה הוגשו מספר המלצות בגין צל"ש יחידתי. על פי פקודות מטכ"ל המתייחסות לצל"שים, הצבא יכול להעניק צל"ש ליחידה אולם אין אפשרות להעניק עיטור ליחידה על פי חוק העיטורים בשעתו.

ב-20 בנובמבר 1974 התפתח דיון בנושא הצל"ש היחידתי עבור יחידת גנמ"ם (גדוד נגד - מטוסים מתנייע) 208. הממליץ התחבט האם להגיש המלצה אישית למג"ד ולסמג"ד או המלצה לכללה היחידה.⁷² כשלושה שבועות לאחר מכן, ב-4 בדצמבר 1974, עלתה הדילמה האם להעניק צל"ש לכל שלושת מומלצי אחת היחידות מחיל הים, או להעניק צל"ש יחידתי עבור כל היחידה.⁷³

65 ועדת עיטורים וצל"שים, 5 באפריל 1975 (ארכיון צה"ל 89/450/2016). (להלן: ועדה 5 באפריל 1975).

66 ש.ם.

67 ש.ם.

68 ש.ם.

69 ש.ם.

70 ש.ם.

71 צבא ההגנה לישראל, **בעוז רוחם**, עמ' 328.

72 דיון ועדת עיטורים וצל"שים על גנמ"ם 208, 20 בנובמבר 1974 (ארכיון צה"ל 308/1607/1993).

73 ועדה לעיטורים וצל"שים על חיל הים, 4 בדצמבר 1974 (ארכיון צה"ל 304/1607/1993).

הוגשו המלצות יחידתיות גם בעבור מסגרות קטנות מיחידה. "כוח טייגר", פלוגה בפיקודו של מאיר זמיר, השייכת לחטיבה 7, השמידה עשרות רבות של טנקים בעמק הבכא ולאחר מכן גם בקרבות ההבקעה. במלחמה גרמה הפלוגה לאבדות קשות לסורים ושמרה על שלמות הפלוגה.⁷⁴ ינוש התכוון להמליץ על מאיר זמיר לקבל עיטור אישי, אך מפקד זה סירב לקבלו וביקש לעניקו לכל הפלוגה. בהמשך, בעקבות התערבותו של רפול,⁷⁵ קיבל זמיר את עיטור העוז באפריל 1976.⁷⁶

בישיבה שנערכה ב-5 באפריל 1975 שיתף מנחם מרון את מפקד חיל הים שהוא מתכוון להמליץ לרמטכ"ל לאסור על האפשרות להמליץ על צל"ש ליחידות במלחמה. הוא הדגיש לפניו שאם הנושא לא יאושר, שייטת 3 יכולה להישאר בלי אף עיטור, ובמלחמה לא היה סטי"ל (ספינת טילים) טוב יותר מסטי"ל אחר. מפקד חיל הים ענה שיש הבדל בין יחידה יבשתית ליחידה של חיל הים, ולכן לא ניתן להתייחס לכל החילות באותו אופן.⁷⁷ הצעתו של מרון התקבלה ולא הוענקו צל"שים יחידתיים כדי שלא לקפח אף יחידה.⁷⁸ בסופו של דבר, הייתה נציגות לעיטור גם משייטת 3 - מפקד הסטי"לים.⁷⁹

פלוגת "במבה" מחטיבה 460 שלחמה עם חטיבת הצנחנים ב"חווה הסינית", הייתה מועמדת לצל"ש יחידתי.⁸⁰ קצין מהפלוגה, אילן כהן, טען שאל"ים עוזי יאירי, מח"ט 35, המליץ על צל"ש יחידתי לפלוגה על פעולות חילוץ יוצאות דופן בקרב "החווה הסינית".⁸¹ בעקבות זאת זומן מ"פ "במבה", שלמה גורן, לוועדת העיטורים, והעיד לפניו שפעילותו האינדיבידואלית זהה לכלל הפלוגה ומפקדיה. תגובת הוועדה הייתה שהעיטורים מתמקדים באינדיבידואל, ולכן אין צל"ש יחידתי. כתוצאה מכך לא ניתן לאף לוחם מפלוגת זו עיטור על פעולת החילוץ בקרב "החווה הסינית".⁸²

74 אילן כפיר ודני דור, **ינוש**, חבל מודיעין: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2017, עמ' 210.

75 צבא ההגנה לישראל, **בעוז רוחם**, עמ' 376.

76 שם.

77 ועדה 5 באפריל 1975.

78 דו"ח הביניים של ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 2/47/2010).

79 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 563.

80 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 561.

81 יואב גלבר, גדוד 890 במלחמת יום הכיפורים, תל אביב: מערכות, 2018, עמ' 106-115.

82 אורי בינדר, "אחרי 39 שנה: סיירת השריון מבקשת צל"ש", **nrg**, 25 בספטמבר 2012.

היו יחידות שפעלו היטב. מאחר שלא הייתה אפשרות להעניק צל"ש יחידתי, נראה שהוועדה וחלק ממפקדי היחידות הסתפקו במתן צל"ש למפקד הכוח.⁸³

סיכום דו"ח ביניים של הוועדה

ב-27 באפריל 1975 הגישה ועדת העיטורים והצל"שים את דו"ח הביניים לפני מועד טקס הענקה שנקבע ל-8 במאי 1975. חבריה דנו ב-495 המלצות. את רובן המליצו המפקדים, אך לעיתים המליצו חיילים על מפקדיהם ועל חבריהם. כדי לזרז את הטיפול בהן התחלקה הוועדה לשלוש ועדות משנה, וכדי לשמור על אחידות בתבחינים היו תיאומים בין ועדות המשנה תוך כדי העבודה. יתרה מזו נערכו דיונים עם כל מליאת הוועדה במקרים אלה: קושי של ועדות המשנה לקבל החלטה, המלצות עבור קצינים בכירים והמלצות לעיטור הגבורה.⁸⁴

הוועדה דנה בהמלצות השונות ביסודיות רבה, ומכיוון שנותרו המלצות נוספות ומכיוון שהתגלו מקרים הראויים לבדיקה, היה חשוב לה להמשיך את עבודתה. בעקבות זאת המפקדים הגישו עוד המלצות. עם זאת לעיתים לא יכלה הוועדה לדון בהן היות שבאותה עת שהו העדים בחו"ל.⁸⁵

עיכוב נוסף שהשפיע על משך עבודת הוועדה והטיפול בהמלצות נבע מהשגרה המבצעית. כך למשל, סא"ל יהודה גלר לא הגיע להזמנה הראשונה בדיון של ועדת העיטורים והצל"שים משום שביום הזימון הוא היה בתהליך של החלפת קו והחל בקו מבצעי חדש.⁸⁶

נוסף על כך צוין שלוועדה אין ספק שכמו במלחמות אחרות, גם במלחמת יום הכיפורים ישנם גיבורים אלמוניים. סוגיה נוספת שראויה לציון היא שהמומלצים עצמם שמרו על צניעות רבה במהלך הדיונים.⁸⁷

83 שייטת 3, פלוגת "טייגר", פלוגת "במבה" – אף אחד לא קיבל עיטור, אך הייתה המלצה.

84 דו"ח הביניים.

85 שם.

86 ועדת חטיבה 600.

87 דו"ח הביניים.

טקס הענקת העיטורים של מלחמת יום הכיפורים, מאי 1975. משמאל לימין: שמעון פרס - שר הביטחון, נינה קציר רעיית נשיא המדינה, אפרים קציר - נשיא המדינה, יצחק רבין - ראש הממשלה, מרדכי גור - רמטכ"ל. (באדיבות ארכיון צה"ל).

השלב השני: שלהי מאי 1975 עד טקס הענקה בספטמבר 1975

מספטמבר 1974 עד 6 במרץ 1975 קיימה הוועדה 46 דיונים, קיבלה החלטות על 226 המלצות, 94 היו בטיפול, 111 טרם נדונו, ונכון למועד זה הוגשו 431 המלצות.⁸⁸ עד סוף אפריל קיימה הוועדה 80 דיונים. בימים 5, 11, 18 ו- 25 באפריל נערכו ארבע ישיבות בנוגע למועמדים לעיטור הגבורה.⁸⁹ ממאי 1975 לא העניקו יותר עיטורי גבורה במדינת ישראל.⁹⁰

ב־27 במאי 1975 התקבלה ההחלטה להמשיך את דיוני הוועדה בראשות ראש מה"ד מנחם מרון, והחברים דן שומרון, אורי בר־און, ברוך ברוכין ועמנואל שקד, ואת ועדת המשנה בראשות דני מט, והחברים הראל ברוך,

88 ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 2/47/2010).

89 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 27/450/16); תיקי ארכיון צה"ל הקשורים לוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים ורשימת המועמדים לפיענוח הישיבות (ארכיון צה"ל 27/450/16).

90 צבא ההגנה לישראל, **בעוז רוחם**.

אשר לוי ויעקב אבן. עולה כי נותרו כ-80 המלצות לדיון. חלקן חדשות, וחלקן המלצות שהוועדה טרם סיימה לטפל בהן. הישיבה הראשונה נקבעה ל-6 ביוני 1975.⁹¹

בשלב זה התאפיינו הישיבות, בין השאר, בעדים שזומנו להשלים סיפורי מעשה שפרטיהם היו חסרים לוועדה כדי לקבל החלטה מושכלת. לעיתים מדובר בעד אחד שהשלים סיפורים של מספר מומלצים.⁹² גם הניסיון שצברה הוועדה משמיעת עדים רבים, הקנה ביטחון רב בקרב חבריה, בניגוד לישיבותיה הראשונות, מפני שהיו לה מקרים רבים להשוואה, בהם סטנדרט החלטות שקיבלה על מקרים דומים.⁹³ בסך הכול בשלב זה נערכו 16 דיונים, חלקם עסקו בערעורים על החלטותיה.⁹⁴

השלב השלישי: אוקטובר 1975 עד אפריל 1976

שלב זה הוא השלב האחרון של הוועדה, ובתקופה זו נערכו 24 דיונים, בהם העיסוק בערעורים על החלטותיה. במקרה של ערעור היה עליה לקיים דיון חוזר, תוך הסתמכות על עדויות חדשות ולא על הנחות. לאחר מכן נדרש היה להסביר ולנמק לגורם המערער את החלטתה.⁹⁵ מאפיין נוסף הוא שישנן יותר דחיות לגבי ההמלצות, ביחס לשלבים הקודמים, אך עדיין רוב המומלצים שהגיעו לדיון קיבלו צל"ש או עיטור.⁹⁶

שבויים

נושא השבויים לא היה בעייתי במלחמות העבר. במלחמת ששת הימים נשבו 15 ישראלים בלבד, אך במלחמת יום הכיפורים הסוגיה הייתה שונה עקב העלייה במספרם - נשבו 307 ישראלים.⁹⁷

91 רס"ן אלחנן פסלר, מזכיר הוועדה, אל חברי ועדת העיטורים והצל"שים, 27 במאי 1975 (ארכיון צה"ל 33/45/08).

92 ועדת עיטורים וצל"שים, 1 באוגוסט 1975 (ארכיון צה"ל 273/1607/1993).

93 ועדת עיטורים וצל"שים, 15 באוגוסט 1975 (ארכיון צה"ל 100/450/2016). (להלן ועדה 15 באוגוסט 1975).

94 תיקי ארכיון צה"ל הקשורים לוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים ורשימת המועדים לפיענוח הישיבות (ארכיון צה"ל 27/450/16).

95 ועדת עיטורים וצל"שים, תשובת מרדכי ציפורי, יו"ר הוועדה, לגבי ערעור, 26 במאי 1976 (ארכיון צה"ל 83/1172/79); ועדת עיטורים וצל"שים בעקבות בקשה לצל"ש, אוקטובר 1975 עד יוני 1976 (ארכיון צה"ל 177/487/1985).

96 ועדת עיטורים וצל"שים, 16 בינואר 1976 (ארכיון צה"ל 261/1607/93); ועדת עיטורים וצל"שים, 13 בפברואר 1976 (ארכיון צה"ל 315/1607/93).

97 הרצל שפיר, **מלחמת יום הכיפורים מבט שונה**, בן שמן: מערכות, 2020, עמ' 344.

ההמלצות עבור עיטורים וצל"שים לשבויים לא הגיעו לוועדה על פי הנוהל המוכר אלא באופן שונה. העיסוק החל ממכתב של איש המילואים עמי שטיינשטיין, אשר שירת ביחידה לחקירת שבויים ממצרים ומסוריה. הוא שלח לוועדה המלצה לעטר ארבעה אנשים שהיו בשבי (כולל סיפורי המעשה) וציין שאלו סיפורים המהווים המלצה לעיטור עבור התנהגות בשבי.⁹⁸ ב-3 ביולי 1975, לאחר תחקור שבויי סוריה, הגיש רמ"ד מחקר חשיפת צה"ל המלצה על אודות סא"ל אברהם לניר. בעקבות חקירתם הובן שפציעתו של לניר בעת נטישת המטוס לא הייתה הגורם העיקרי למותו. התברר שבשל נגישותו לסודות מועדפים החליט שלא לשתף פעולה עם חוקריו הסוריים, ועל כך שילם בחייו. הודות למעשיו הומלץ להעניק לו עיטור.⁹⁹ הדיון על ארבעת השבויים החל ב-3 באוקטובר 1975.¹⁰⁰

שני חיילי צה"ל קיבלו צל"ש ועיטור על התנהגות בשבי (סג"ם אבי וייס - צל"ש האלוף, סא"ל אברהם לניר - עיטור העוז). לדברי הרצל שפיר, ראש אכ"א במלחמת יום הכיפורים, אין להסיק מהם על התנהגות "נכונה" בשבי שכן שני סיפורי המעשה שונים בתכלית במאפייניהם. סיפורי המעשה של שני חיילי צה"ל שנפלו בשבי וקיבלו צל"ש ועיטור אינם מתכוונים להציג דוגמה להתנהגות נכונה לעומת שגויה (שבויים מדברים, לעומת מי שאינם מדברים או מדברים מעט).¹⁰¹

חילוף יו"ר ועדת העיטורים והצל"שים

בשלהי 1975 נסע מנחם מרון לשליחות באנגליה ללימודי ביטחון לאומי כדי להקים את המכללה לביטחון לאומי כשישוב.¹⁰² ב-30 בנובמבר 1975 הובן שמרדכי ציפורי יחליף את מנחם מרון בתור יו"ר ועדת העיטורים והצל"שים. מאחר שאשר לוי וברוך ברוכין ביקשו לעזוב את הוועדה, מרדכי ציפורי ביקש להחליפם בשלושה חברי ועדה חדשים.¹⁰³ ב-11 בדצמבר מינה הרמטכ"ל מרדכי גור את מרדכי ציפור ליו"ר הוועדה. חברי הוועדה היו

98 ועדת עיטורים וצל"שים שבויים, 3 באוקטובר 1975 (ארכיון צה"ל 1993/1607/259).

99 המלצה לעיטור מרמ"ד מחקר חשיפת צה"ל, 3 ביולי 1975 (ארכיון צה"ל 32/559/96).

100 ועדה 15 באוגוסט 1975.

101 שפיר, **מלחמת יום הכיפורים - מבט שונה**, עמ' 344-345.

102 ריאיון עם מנחם מרון.

103 ועדת העיטורים והצל"שים, 30 בנובמבר 1975 (ארכיון צה"ל 2/47/2010).

תתי־האלופים דני מט, משה לוי, חיים נדל, יהודה גולן, ברוך הראל, יעקב אבן, מרדכי בן־פורת, אורי בר־און ועמנואל שקד.¹⁰⁴

בתחילת דבריו ציין מרדכי ציפורי כמעט באופן קבוע אל מול העדים את העובדה שמצפים מכל בעל תפקיד לפעול באופן מיטבי, והוועדה דנה במקרים יוצאי דופן, שהיו מעל למקובל.¹⁰⁵ בראיונות של שלב זה ישנה יותר חשדנות להמלצות מאוחרות, וניסו להבין מדוע שלחו את ההמלצה במועד מאוחר. מאפיין נוסף של תקופה זו הוא שצמד המילים "לא זוכר" הפך להיות יותר דומיננטי בשמיעת העדויות, ביחס לשני השלבים הראשונים.¹⁰⁶

במרץ 1976 הורה הרמטכ"ל לסיים את עבודת העיטורים והצל"שים בנוגע למלחמת יום הכיפורים. ב־21 בחודש נערכה פגישה בין יו"ר הוועדה מרדכי ציפורי לראש אכ"א רפאל ורדי. ראש אכ"א ציין שרמ"ח הפרט יודיע לפיקודים ולחילות שהוועדה תסיים לטפל במקרים ממלחמת יום הכיפורים עם הענקת העיטורים והצל"שים ביום העצמאות תשל"ו-1976.¹⁰⁷ המשמעות העיקרית היא שלא ניתן להגיש המלצות נוספות.¹⁰⁸

מאפייני הוועדה – סוגיות כלליות

כל המלצה נבדקה בקפידה, לדברי ההיסטוריון בני מיכלסון, מרון אמר לו על עבודת הוועדה כך: "לא ישנו בלילות בשביל לעבור על כל החומר". ניכר כי עבודתה הייתה יסודית, ובה השתתפו קצינים בכירים בעלי ניסיון קרבי עשיר, ולכן יוקרת העיטורים והצל"שים בעלי ערך רב. עם זאת ייתכן שלעיתים היו טעויות בשל ריבויים¹⁰⁹ ובשל מאפייני המלחמה כגון הרוגים רבים ומעבר בין יחידות שונות במהלך המלחמה.

104 כתב מינוי ועדת עיטורים וצל"שים, 11 בדצמבר 1975 (ארכיון צה"ל 77/45/2008). תפקידי חברי הוועדה החדשים במלחמת יום הכיפורים: משה לוי – מפקד אגד ארטילרי 282, יהודה גולן – מפקד חטיבה 5, מרדכי בן – פורת – מפקד חטיבה 9.

105 ועדת עיטורים וצל"שים, ינואר עד אפריל 1976.

106 ועדת עיטורים וצל"שים, אוקטובר 1975 – מרץ 1976.

107 אכ"א (ארכיון צה"ל 181/487/1985).

108 בקשה לצל"ש לאירוע ממלחמת יום הכיפורים (ארכיון צה"ל 177/487/1985).

109 בני מיכלסון, העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית, יום עיון בנושא עיטורים וצל"שים של מלחמת יום הכיפורים, מרץ 2023.

מנחם (מנדי) מרון (באדיבות ארכיון צה"ל).

מאפייני הראיונות

הקו המנחה של חברי הוועדה בתחקירים המרובים היה להגיע לחקר האמת, ולכן הם בדקו והשוו למקרים אחרים, תוך התבססות על עדויות. כך למשל, באחת משיבותיה טען מרון על אחד המומלצים שלא היה שלם עם קבלת ההחלטה לגביו: "מה שברור לי ללא ספק שלא חקרנו את העניין מספיק וצריך למצוא מישהו שראה אותו זורק רימון".¹¹⁰ הוועדה ראתה חשיבות שמקרים שהוצגו לפני צריכים להיות בגין פעולות יוצאות מגדר הרגיל ביחס לאלה שהתרחשו במלחמה. למעשה, העדים צריכים לשכנע את חבריה שמדובר בפעולות בולטות ויוצאות דופן.¹¹¹

סדר פעולות תחקור העדים: תחילה, בדרך כלל, קראו לעדים ולמפקדים שיספרו את סיפוריהם ולבסוף קראו למומלץ עצמו. היו מקרים שהוועדה

¹¹⁰ ועדה 5 באפריל 1975.

¹¹¹ ועדת עיטורים וצל"שים. בישיבות רבות הזכירו חברי הוועדה סוגיה זו לעדים.

הגיעה למסקנה שלא ניתן להבדיל בין המעורבים במעשה, ולכן צריך לשמוע את כולם יחד. כך אירע, למשל, בחיל האוויר כנף 6, שסיפור המעשה הוא צוותי. משום שמדובר בפעולה צוותית משולבת המורכבת מטייס ומנווט במטוס 1 ומטייס ומנווט במטוס 2, הוחלט לשמוע את כולם יחד (כל הרביעייה).¹¹² חיל האוויר לחץ והתעקש שלא להבחין ביניהם, מתוך הנחה שהטייס והנווט קשורים כגוף אחד.¹¹³ שבועות מספר לאחר מכן פורסמו המלצותיה של ועדה פנימית בחיל האוויר שבחנה את סוגיית העיטורים והצל"שים בחיל והמליצה את ההפך - לבחון זכאותו של כל איש צוות בנפרד, כך שכל אחד יקבל את המגיע לו בהתאם להישגיו באותה טיסה.¹¹⁴

לרוב היה סדר התחקיר קבוע במבנה השאלות. תחילה הקריאה הוועדה את סיפור המעשה, ולאחר מכן ניסתה להבין את הקשר של העד לאירוע, בדגש על הבחנה בין סוגי עדים: עד ראייה, עד שמיעה בקשר ועד שמיעה מסיפורים. אם בסיפור השתנה סוג העדות במעשה בפועל,¹¹⁵ העד סיפר על האירוע עצמו, וחברי הוועדה שאלו שאלות מקצועיות הקשורות לעדות (כאן ישנה חשיבות רבה לכך שחברי הוועדה הם מפקדי צבא בכירים עם ניסיון צבאי רב). היו גם שאלות שכמעט תמיד חזרו על עצמן, ועניינן תפקידו של העד, מרחקו מהאירוע או מהאויב ודעתו על הסיבה להענקת הצל"ש ועל סוג הצל"ש שיש להעניק לנעדר או לחלל. כמו כן היו נוהגים לשאול את העד אם המומלץ ראוי לקבל צל"ש אילולא היה נעדר או חלל.¹¹⁶ לעיתים רחוקות שאלו את מפקד היחידה כיצד תקבל היחידה את המלצותיה על מומלץ מסוים. אם המפקד ענה שתגובתה תהיה שלילית, נשאלה השאלה אם להערכתו ישנו מישהו ביחידה שתגובתו תהיה אחרת. תהליך זה יכול להוביל לשיבות נוספות כדי להגיע לחקר האמת.¹¹⁷

אחד הדברים אשר עלולה ועדת העיטורים בצה"ל להיתקל בעת התחקור, הוא הסתמכות על עדים בלבד, בזמן שמחקר היסטורי על הקרבות

112 ועדת עיטורים וצל"שים חיל האוויר כנף 6, 6 במרץ 1975 (ארכיון צה"ל 19/1607/93).

113 ועדה 5 באפריל 1975.

114 נושא הצל"שים בחיל האוויר, אפריל ומאי 1975 (ארכיון צה"ל 123/1027/78).

115 ועדת עיטורים וצל"שים, 12 במרץ 1976 (ארכיון צה"ל 1/1607/1993).

116 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 88/450/16).

117 ועדה 5 באפריל 1975.

עוד לא הושלם.¹¹⁸ אך כאשר מניחים על כף המאזניים את שתי הסוגיות הללו, הסתמכות על עדים היא האפשרות הריאלית ביותר מכיוון שהיבט הזמן ממועד האירוע הוא קריטי, בעוד מחקר היסטורי על הקרבות יכול להסתיים שנים לאחר מועד הקרב.

הצל"שים בחיל האוויר

מפקד חיל האוויר הנחה את סא"ל יונה נחשון, לטפל בסוגיית העיטורים והצל"שים בחיל האוויר. בעקבות זאת הורה לאנשי צוות פו"ם מחיל האוויר לבדוק את הנושא, והמלצותיהם הוגשו ב־21 באפריל 1975.¹¹⁹

ראשית, הומלץ שיש מקום להעניק עיטורים וצל"שים לחיל האוויר. פקודת מטכ"ל 33.0807 אשר דנה בנושא, הגיעה למסקנה שהיא אכן מתאימה לחיל ואין צורך לקבוע תבחינים אחרים או נוספים.¹²⁰ שנית, הומלץ להקים ועדה חילונית לבדיקת ההמלצות כדי לשמור על רמת הישגיות גבוהה וכנה, לפני שמגישים את ההמלצות לוועדה המתאימה. שלישית, במקרה של צוות טיסה שעשה מעשה הראוי לעיטור, תיבחן זכאותו של כל איש צוות בנפרד, וכך יתוגמל כל אחד בהתאם להישגיו באותה טיסה.¹²¹

ב־26 במאי 1975, כשבועיים לאחר טקס הענקת העיטורים, פנה רע"ן ביקורת התעופה, סא"ל גור אריה פלטר, לראש מחלקת הפרט בנוגע לשישה אנשי חיל האוויר שהעניקו להם עיטור באופן מסווג. פלטר טען שהעיטור לא נועד לפאר אדם מסוים, אלא יש לו ערך חינוכי המשמש דוגמה לאחרים. כך העלה את הבעייתיות על עיטורים מסווגים שכן סיפור המעשה נשאר מסווג, והוא אינו יכול להיות מודל לחיקוי. לכן המליץ לחשוב על פרסום מתאים בתוך חיל האוויר כדי שלא להפסיד את התוצא (אפקט).¹²² בפועל, עיטורים אחדים נותרו מסווגים ללא פרסום והוענקו ללוחמי הקומנדו הימי, לחיילי מודיעין ולטייסים. הפרסום הותר רק כשהעיטור הוענק לאחר המוות.¹²³

118 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 560.

119 נושא הצל"שים בחיל האוויר, אפריל ומאי 1975 (ארכיון צה"ל 123/1027/78).

120 שם.

121 שם.

122 רע"ן ביקורת התעופה אל ראש מחלקת פרט, 26 במאי 1975 (ארכיון צה"ל 123/1027/78).

123 אלחנן אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, תל אביב: משרד הביטחון, 2013 (להלן: אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**), עמ' 630.

זכאות המח"ט לעיטור או לצל"ש

לוועדה הוגשו המלצות על מח"טים הראויים לקבל עיטור או צל"ש. לנוכח הבקשות הייתה דילמה אם מח"ט זכאי לכך, וזו הייתה על הפרק לאורך כל עבודתה.¹²⁴ אחד המועמדים היה מח"ט 188 יצחק בן-שהם, ולהלן סיפור המעשה:¹²⁵

ב-7 באוקטובר 1973 ביצר הנפט' נלחם בללימת הלחץ הסורי הכבד שהופעל לעבר נפח'. למרות שהחטיבה נתדלדלה והכוחות נשארו היו עייפים ומוכים - לחם עד כלות נשמתו אגב הפגנת עקשנות, אומץ לב וכושר מנהיגות למופת, ובכך תרם תרומה מכרעת ליכולת הבלימה באותה גזרה. בקרבות אותו היום נהרג.¹²⁶

במרץ 1975 העידו רפול וינוש על ההמלצה לעיטור עבור בן-שהם. הם טענו שהמלצתם היא לא על מעשיו כמח"ט, אלא מתמקדת באומץ אישי. רפול הוסיף שבזמן התחרשות סיפור המעשה, כבר לא הייתה חטיבה וטען שלמעשה בן-שהם הלך להילחם כמעט לבד (עם טנק נוסף), מתוך ידיעה שהוא נלחם כנגד סד"כ הרבה יותר גדול, עד שנהרג.¹²⁷ נוסף על כך רפול המליץ גם על ינוש לפני ועדת העיטורים והצל"שים.¹²⁸ במרץ 1976 חרף הרמטכ"ל סופית שלא יינתנו צל"שים או עיטורים בדרג מח"ט.¹²⁹ כך המח"ט היחיד שקיבל עיטור, עוד שנה לפני החלטת הרמטכ"ל היה בן-שהם.

הנימוק לאי-זכאות זו נבע מכך שבדרגת אל"ם ומעלה נדרשת "רמת אומץ לב ומנהיגות מעולה שבלעדיהן לא היו מגיעים לדרגותיהם הבכירות". מתוך דיון שנערך ב-2 בינואר 1978, בעקבות סיכום עבודת ועדת העיטורים והצל"שים, הומלץ שלא להגביל את מתן העיטורים על אומץ לב לרמה מסוימת ויש לאפשר להעניק עיטורים לכל מי שיומלץ ויאושר.¹³⁰

124 אכ"א (ארכיון צה"ל 181/487/1985).

125 ועדת חטיבה 188 וחטיבה 7.

126 צבא ההגנה לישראל, **בעוז רוחם**, עמ' 334.

127 ועדת חטיבה 188 וחטיבה 7.

128 שם.

129 אכ"א (ארכיון צה"ל 181/487/1985).

130 דיון סיכום עבודת ועדת עיטורים וצל"שים, 2 בינואר 1978 (ארכיון צה"ל 112/641/1979).

קבלת החלטות

קבלת ההחלטות של הוועדה נעה על ציר של שמונה החלטות שונות: עיטור הגבורה, עיטור העוז, עיטור המופת, צל"ש הרמטכ"ל, צל"ש האלוף, צל"ש מפקד האוגדה, צל"ש המח"ט, דחייה. לעיטורים יש הגדרות כלליות על פי חוק העיטורים. עיטור הגבורה: "מעשה גבורה עילאית שנעשה בעת לחימה מול פני אויב תוך חירוף נפש". עיטור העוז: "מעשה גבורה שנעשה במילוי תפקיד קרבי תוך חירוף נפש". עיטור המופת: "מעשה שנעשה באומץ לב והוא ראוי לשמש מופת".¹³¹ המשמעות - על פי ניסוח החוק - אין הבדל ברור בנוסח שבין עיטור הגבורה לעיטור העוז, ולריק הזה נכנס שיקול הדעת האישי של חבר הוועדה.

זוהי המלחמה הראשונה שבה הוענקו יותר סוגי הוקרה לגבורה, שכן ממלחמה זו ישנם שלושה עיטורים וארבעה צל"שים. במלחמות שהיו לפני כן, מנו שלושה סוגי הוקרה לגבורה: צל"שי הרמטכ"ל, האלוף והמח"ט. המגוון הרב של סוגי ההוקרה עורר את הדילמה כיצד להתייחס לארבעת הצל"שים. ממלחמת ההתשה עד מלחמת יום הכיפורים עלתה הצעה להתייחס לצל"שים באופן שונה שכן משמעותם פוחתת, ובעקבות חוק העיטורים החייל זוכה לעיטור על מעשה גבורה.¹³² גם לאחר מלחמת יום הכיפורים לא היו הגדרות ספציפיות עבור הענקת צל"שים. על פי יו"ר הוועדה מנחם מרון, צל"ש צריך להינתן על התנהגות יוצאת דופן בהתאם לאופי המעשה, וישנן ארבע דרגות: מח"ט, מפקד האוגדה, אלוף ורמטכ"ל.¹³³

מנחם מרון ציין שסוגיית העיטורים והצל"שים חשובה קודם כול כגורם מחנך עבור הנוער והדורות הבאים.¹³⁴ כאשר הוועדה דנה בקבלת ההחלטות, יו"ר הוועדה היה קשוב והתחשב מאוד בהמלצות חבריה, ולבסוף קיבל את ההחלטה הסופית בהתאם להן.¹³⁵

131 חוק העיטורים בצבא ההגנה לישראל 1970.

132 הצעה לדיון על משמעות הצל"שים (ארכיון צה"ל 32/316/1975).

133 דיוני ועדת העיטורים והצל"שים (ארכיון צה"ל 77/45/2008).

134 ישיבת ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 94/450/16).

135 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 36/450/6); ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 92/450/16).

סוגיית היחסיות: קבלת ההחלטות התבססה על יחסיות. בתחילת עבודתה של הוועדה היא לא החליטה מייד, אלא התרשמה.¹³⁶ לאחר כשלושה שבועות של דיונים החלו לדון בקבלת החלטות, אחרי שבחנו מספיק מקרים להשוואה. נוסף על כך היחסיות עסקה גם כלפי תפקיד המומלץ. למשל, הציפיות ממ"פ שונות מהציפיות ממ"כ.¹³⁷ כחלק מהתחקיר על ההמלצות לעיטורים עבור בן-שהם ודוד ישראלי (סמח"ט 188) שאל ראש מה"ד את ינוש:

בשביל פרופורציה הייתי רוצה לשמוע ביחס למקרים אחרים שהיו במלחמה של קצינים אחרים שנלחמו, הלכו לקרב, נכנסו עם טנק בודד, 2 טנקים וידוע גם כן שמצבם די קשה. האם למשל ינוש אצלך בחטיבה 7, היו מקרים אחרים כאלה שאנו מכירים? אני פשוט רוצה לחוש חסינות.¹³⁸

בישיבה ב-5 באפריל 1975 טען מרון: "הצל"שים חשובים כסמל, כדוגמה. יחד עם זאת, אנחנו לא רוצים להגיע למצב בו יתן צל"ש למי שלא מגיע. לכן אני מנסה להגיע לחקר האמת ולבדוק זאת יחסית לאחרים".¹³⁹

חברי הוועדה לא תמיד היו תמימי דעים לגבי דירוג העיטור או הצל"ש, אבל גם לא היו פערים יוצאי דופן בדירוגם. באחת מוועדות המשנה, שחבריה היו דני מט, דן שומרון, הראל ברוך ואשר לוי, טען אחד מהם שישנם המחמירים בתבחינים שלהם, ולפיכך מאה יקבלו את עיטור העוז, והשאר - צל"שים.¹⁴⁰

לקראת סוף כהונתו בתפקיד יו"ר ועדת העיטורים והצל"שים אמר מנחם מרון: "ניסינו לא להיות יותר מדי נדיבים למרות שאני אישית הייתי בדר"כ יותר נדיב במתן העיטורים בכלל, אבל בנושא אותות (עיטור) הגבורה ניסינו לא להיות יותר מנדיבים ולשמור את זה כמקרים יוצאי דופן".¹⁴¹

136 ועדת חטיבה 600.

137 דיוני ועדות עיטורים וצל"שים, לדוגמה 10 באוקטובר 1974 (ארכיון צה"ל 44/450/16).

138 ועדת עיטורים וצל"שים, 5 בפברואר 1975 (ארכיון צה"ל 306/1607/1993). (להלן: ועדה 5 בפברואר 1975).

139 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 98/450/16).

140 ועדה 5 בפברואר 1975.

141 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 98/450/16).

מכיוון שאין הגדרות מדויקות, ולבטח לא מפורטות עבור כל עיטור וצל"ש, מתוך הדיונים וההתלבטויות שלחברי הוועדה בכל שנות עבודתה ניתן להקביל את קבלת החלטותיה באופן דומה לציון מספרי מ-1 עד 8 (1 - דחייה, 8 - עיטור הגבורה).

קבלת ההחלטות הושפעה גם מ"דחיפת" המפקדים. ינוש הוא דוגמה טובה לכך, והיו כאלה אשר הופיעו לפני הוועדה לא רק בשלב הראשון של עבודתה אלא גם שנה לאחר מכן.¹⁴² כך למשל העיד ינוש על בן-חנן: "קודם כל, אני כבר פעם העדתי לפני שנה. בקשתי להעיד פעם נוספת על מנת שלגבי יוסי לא יעשו לו עוול כתוצאה מהתקופה שמאז זה קרה, אני רוצה לתת לזה נופך אקטואלי יותר אני יכול למעשה להעיד ולומר בדיוק מה שהיה בכל השלבים של יוסי". לדעת ינוש, יש להעניק לבן-חנן את עיטור הגבורה מטעמים אלה: לחימה תוך כדי פציעה, מנהיגות, דוגמה אישית ורצון ליצור מגע. נוסף על כך ניסה לשכנע את הוועדה שבן-חנן הפגין מעשים הרואיים יותר בהשוואה לקהלני (שכבר קיבל עיטור הגבורה) בחלק מהמלחמה. כמו כן ציין את נכותו של בן-חנן:

יוסי הוא עכשיו נכה, אני לא יודע אם הוא ימשש עוד בתפקידים קרביים ואם יצא לו עוד להילחם ולהוביל כוחות. עד היום הוא לא קיבל שום עיטור. עלול להיות שלא יהיו לו יותר הזדמנויות לקבל עיטורים במלחמות הבאות, ובסה"כ העבר הקרבי שלו שהוא עשיר מאוד, זה גם מוסיף לעצם ההמלצה להענקת עיטור.¹⁴³

הקו המנחה היה שאם המקרה לא ברור דיו, הוועדה תבצע בדיקות חוזרות.¹⁴⁴ אם המידע היה לוקה בחסר או סותר, חבריה ביקשו ממפקד היחידה לערוך תחקיר נוסף בעניין.¹⁴⁵

כאשר הוועדה ראינה עד שציין שהוא מניח על פרט מסוים מתוך המקרה, הוועדה לא הסתמכה על דבריו. היא השתדלה לבסס המלצותיה על עדויות ולא על הנחות.¹⁴⁶

142 שם.

143 שם.

144 ועדת חטיבה 600.

145 ועדת עיטורים וצל"שים, 9 בינואר 1975 (ארכיון צה"ל 301/1607/93).

146 ועדת עיטורים וצל"שים, 30 בינואר 1976 (ארכיון צה"ל 40/450/2016).

ישנם מאפיינים שיכלו לתת נקודות זכות להענקת עיטור או צל"ש גבוה יותר. ראשית, כאשר חברי הוועדה התלבטו בקביעת סוג הצל"ש או העיטור שיש להעניק, הם נקטו גישה מקילה יותר כלפי חלל והחליטו להעניק את הדירוג הגבוה יותר מבין ההתלבטויות. למשל, אם במקרה של חלל הייתה התלבטות בין צל"ש הרמטכ"ל לעיטור המופת, עצם היותו חלל השפיעה על קבלת ההחלטות והעדיפו להעניק עיטור המופת.¹⁴⁷ לדוגמה, כאשר דנה הוועדה בסוגיית הענקת עיטור הגבורה ליובל נריה, היה ספק בקרב חלק מחבריה האם מדובר במקרה יוצא דופן. הללו התרשמו מרצף הלחימה, אך התלבטו אם להעניק על כך עיטור זה. דני מט טען שאם לא מדובר במקרה יוצא דופן במיוחד, הוא ממליץ על עיטור העוז, ובהקשר זה הוסיף פרמטר נוסף שהיה יכול להקל את קבלת ההחלטות: "האסון" שלו זה שהוא לא נהרג". בסופו של דבר, הוחלט לזמן את יובל נריה כדי לסייע לחברי הוועדה לקבל החלטה מדויקת והוגנת.¹⁴⁸ במאי 1975 הוענק לו עיטור הגבורה מידי שר הביטחון שמעון פרס.¹⁴⁹

דוגמה נוספת באה לידי ביטוי בהצדקה רציונלית להעניק עיטור מאחר שהמומלץ נהרג. למשל, במעשיו של רשלבך דוד ז"ל¹⁵⁰ מתוך סיפור המעשה עולה:

בעת הקרב על מערך 'מיסוריי', נפגע הטנק שסמל דוד רשלבך ז"ל לחם ממנו. יחד עם אנשי צוות של טנקים נוספים שנפגעו - תפס עמדה במרכז מתחם מצרי, וניהל אש עם כוח מצרי עדיף שסגר עליהם. משאזלה התחמושת והמצרים כיתרו את החיילים, ניזק סמל דוד רשלבך ז"ל לעבר הטנק הבוקר, נכנס לתוכו, הפעיל נשק והשליך רימונים לעבר המצרים, עד שנהרג בקרב זה.¹⁵¹

147 דיון ועדת עיטורים וצל"שים חטיבה 16, 31 באוקטובר 1974 (ארכיון צה"ל 39/450/16).

148 ועדה 5 באפריל 1975.

149 צבא ההגנה לישראל, **בעוז רוחם**, עמ' 432.

150 ועדת חטיבה 600.

151 צבא ההגנה לישראל, **בעוז רוחם**, עמ' 471.

אחד מהעדים אמר על מותו: "פה הייתה אפשרות שהוא ייכנע, ירד ויצטרף לקבוצה באותו מידה שאנחנו נכנענו, הוא לא עשה את זה".¹⁵²

מאפיינים נוספים שנשקלו למתן נקודות זכות בהענקת עיטור או צל"ש גבוה יותר הם אדם שנותר נכה פיזית מהמלחמה, עדים אשר דיברו בהתלהבות אותנטית ובהערצה על המומלץ,¹⁵³ ואדם שנפצע והמשיך להילחם.¹⁵⁴ במקרה של התלבטות נשענו על ההנחה שאם ישנם עדים נוספים היכולים לשפוך אור על המעשה, עדותם יכולה לסייע במתן עיטור גבוה יותר.¹⁵⁵ כמו כן יעניקו לאדם שלא פעל באקט חד-פעמי אלא ברציפות.¹⁵⁶ מבחן התוצאה של סיפור המעשה היווה אף הוא פרמטר לקבלת ההחלטות, בעיקר בדרגים הגבוהים.¹⁵⁷ כך למשל, בדילמה על סיפור המעשה של יוסי בן-חנן בהשוואה לקהלני הסביר חבר בוועדה מדוע לקהלני הגיע לזכות בעיטור הגבורה: "לנו לפחות לגבי קהלני לא היה שום ספק בנושא הזה, כי זה שינה את פני הקרב, לפי דעתנו, לפי הידיעות שהגיעו".¹⁵⁸ בספטמבר 1975 עוטר יוסי בן-חנן בעיטור העוז.¹⁵⁹

לדבריו של דני מט, ניתן לקבל עיטור על אירוע קצר מאוד ללא רציפות, ואין זה אומר שבהמשך המלחמה אותו אדם פעל באמות מידה גבוהות. נוסף על כך ציין: "אדם הוא גיבור למקרה מסוים אבל זה לא מבטיח אותו בפני ביזיונות בעתיד". עוד הוסיף: "אני לא נתקלתי במקרים כאלה".¹⁶⁰

דוגמה נוספת, בדיון על גודד 409, חטיבה 600, טען אחד מחברי הוועדה: "יש נקודה נוספת, שאלתי כמה אנשים למה מגיע לו? התשובה 'הוא היה בסדר', אני לא יודע, אם יש הרבה מלחמות שהקריטריון היה: 'הוא היה בסדר', צריך להיזהר מלתת מילה טובה למישהו שהיה בסדר".¹⁶¹

152 ועדת חטיבה 600.

153 דיונים של ועדת העיטורים והצל"שים בשלב הראשון, ספטמבר 1974 עד אפריל 1975.

154 ועדת עיטורים וצל"שים חטיבה 188, 6 בפברואר 1975 (ארכיון צה"ל 307/1607/93); ועדת עיטורים וצל"שים, 13 במרץ 1975 (ארכיון צה"ל 42/450/2016).

155 ועדה חטיבה 188.

156 ועדה 5 באפריל 1975.

157 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 98/450/16); ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 43/450/16).

158 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 98/450/16).

159 שם; ועדה 5 באפריל 1975.

160 ועדת עיטורים וצל"שים חטיבה 623 (247), 3 בפברואר 1975 (ארכיון צה"ל 306/1607/1993).

161 ועדת עיטורים וצל"שים גודד 409 (ארכיון צה"ל 292/1607/1993).

ועדת העיטורים והצל"שים שקלה לעומק את ההמלצות שהוגשו לפנייה, וביססה את החלטותיה על סמך ראיונות עם העדים. ניכר שחבריה התייחסו לנושא בכובד ראש וברצינות רבה. הקו המנחה היה התמקדות בסיפור המעשה של האינדיבידואל לגבורה יוצאת דופן במלחמה.

דילמה ייחודית

ב-5 באפריל 1975, כבר בתחילת הישיבה הראשונה, דנו במבצע של שייטת 13.¹⁶² בליל 16-17 באוקטובר 1973 יצאו לוחמי שייטת 13 לתקוף כלי שיט מצריים בתוך נמל פורט סעיד. שני זוגות צוללנים יצאו לפעולה,¹⁶³ אך רק זוג אחד חזר בשלום.¹⁶⁴ לאחד מהם הוענק עיטור המופת, ולאחד - עיטור העוז.¹⁶⁵ הוועדה התלבטה בנוגע לשני הלוחמים שנהרגו, אחד מהם היה המפקד. הדילמה הגדולה הייתה איזה עיטור להעניק לכל אחד מהם והאם זה נכון להעניק להם עיטור באותה הדרגה. מקרה זה היה מיוחד משום שמדובר בשני לוחמים שיצאו לפעולה שטכניקת הביצוע בה ידועה ומוכרת. ברור לכולם תוצאותיה וששניהם לא חזרו ממנה, אך השאלה שנתרה היא מה קרה במהלך הפעולה.¹⁶⁶ בהמשך הוחלט שלא להעניק להם את אותו דירוג של עיטור. אחד האנשים הדומיננטיים שנימק זאת בוועדה היה מפקד חיל הים. נימוקיו התבססו על סוגיות מקצועיות בחיל הים המסבירות מדוע לאחד מהם הגיע עיטור גבוה יותר אף שאין עדים לכל סיפור המעשה.¹⁶⁷ דילמה נוספת עלתה חמישה ימים לאחר מכן בישיבה אחרת, שבה המקרה הוא דומה, אך הדיון הוא על חלל אחד ולא על שניים. ההתלבטות הייתה בין שני סוגי עיטורים. אחד מחברי הוועדה טען שבמקרה הזה אין דילמה, והיות שמדובר בחלל אחד שאינו דורש השוואה עם חלל אחר, הדירוג צריך להיות גבוה יותר.¹⁶⁸

162 ועדה 5 באפריל 1975.

163 אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 411.

164 שם.

165 גרינברג, **בעוז רוחם**, עמ' 339, 488.

166 ועדה 5 באפריל 1975.

167 שם.

168 ועדת עיטורים וצל"שים, 10 באפריל 1975 (ארכיון צה"ל 275/1607/1993).

דילמה זו ביטאה קבלת החלטות על מקרים ייחודיים ויוצאי דופן. מקרים שבהם לא היו בפני הוועדה את כל פרטי סיפור המעשה ביחס למומלצים אחרים, אך בכל זאת הוועדה חשה שישנם מספיק פרטים על מנת להעניק עיטורים גבוהים, תוך התלבטות בין שני עיטורים. במקרה אחד נתנו עדיפות להעניק עיטור גבוה יותר למפקד, ובמקרה השני מכיוון ולא היה חלל מומלץ נוסף בסיפור המעשה כמו במקרה הראשון, הוועדה החליטה לתת את העיטור הגבוה יותר.

השלמות, מסקנות הוועדה והפקת לקחים - מאי 1976 עד דצמבר 1979

על אף ההחלטה שלא לטפל בהמלצות נוספות לאחר אפריל 1976, היו מקרים יוצאים מהכלל אשר טופלו בעיקר כאשר מועד הבקשה קדם לאפריל 1976.¹⁶⁹

השלמות

באוגוסט 1975 נערכו דיונים על אודות "טנק הצוערים",¹⁷⁰ ובו ארבעה צוערים. בכל ימי הלחימה הם השמידו טנקים רבים, עד שארבעתם נפלו בקרבות "החוה הסינית". באפריל 1976 קיבל כל אחד מצוות הטנק את צל"ש הרמטכ"ל.¹⁷¹ בהשראת הענקה זו נוצרה סוגיה ייחודית - ההמלצה על זחל"ם מודיעין מחטיבת 500. ביוני 1976 שלח אריה קרן, מח"ט 500 לשעבר, מקרה אחר (תוך שהוא מציין שהוא לא בקיא בפרטי האירוע של "טנק הצוערים"). המלצתו הייתה להעניק עיטור לצוות שלם, זחל"ם מודיעין חטיבה 500, כאשר פרטים רבים בלחימתם אינם ידועים וכל הצוות נהרג.¹⁷² ועדת העיטורים והצל"שים זימנה אותו, אך הוא לא ידע להצביע על עדים למעשים של זחל"ם מודיעין, ומחוסר עדויות החליטה שלא להעניק צל"ש או עיטור. ב-12 באוקטובר 1977 נפגש אביו של אחד החללים עם הרמטכ"ל והביע תרעומת מהחלטה זו. בעקבות זאת הורה הרמטכ"ל ליו"ר ועדת העיטורים והצל"שים להיפגש עם האב כדי שישלים

169 בקשה לצל"ש לאירוע ממלחמת יום הכיפורים (ארכיון צה"ל 177/487/1985).

170 דיון ועדת העיטורים והצל"שים על טנק הקצינים, אוגוסט 1975 (ארכיון צה"ל 157/487/1985).

171 גרינברג, בעוז רוחם, עמ' 411.

172 ועדת עיטורים וצל"שים, (ארכיון צה"ל 487/174/1985).

את החסר. כתוצאה מכך האב מסר את שמותיהם של שלושה עדים - סא"ל (במילי) רן קיידר, סא"ל עודד ברלי וסא"ל (במילי) עירון אליעזר - שיכולים להעיד על המעשה. לאחר התחקיר עימם, ב-22 באוקטובר 1977, הובהר שיש נהג נגמ"ש שנסע אחרי זחל"ם מודיעין, והוא למעשה האחרון שראה אותם. אותו אדם חי בצרפת, ולפי סא"ל עירון שגבה עדות ממנו לאחר המלחמה, עדותו לא הוסיפה כל מידע חדש. לכן הוחלט לבטל את עדותו של נהג הנגמ"ש, ולמעשה, נקבע שלא להעניק צל"ש או עיטור לאנשי זחל"ם מודיעין מחטיבה 500.¹⁷³

במלחמת יום הכיפורים הוענקו ארבעה עיטורים וצל"שים כשנה לאחר סיום עבודת הוועדה. מיוני עד אוגוסט 1977 הוענקו שני צל"שי הרמטכ"ל ושני עיטורי מופת.¹⁷⁴ ארבעתם הוגדרו נעדרים ולאחר מכן חללים. חלקם, הוגדרו חללים שמקום קבורתם לא נודע.

ב-24 ביולי 1977 הגיעה ההמלצה לבטל את מינויו של מרדכי ציפורי ולמנות במקומו יו"ר חדש, מכיוון שציפורי כיהן בתפקיד סגן שר הביטחון.¹⁷⁵ חודש לאחר מכן, ב-21 באוגוסט 1977, מינה הרמטכ"ל את תא"ל דני מט ליו"ר ועדת העיטורים והצל"שים, וחבריה תתי-האלופים חיים נדל, יהודה גולן, הראל ברוך, יעקב אבן, אורי אור, פנחס להב (במילי), אורי בר-און (במילי) ועמנואל שקד (במילי).¹⁷⁶

הפקת לקחים

ב-20 בספטמבר 1977 התקיים דיון בנושא עבודת הוועדה לעיטורים וצל"שים אצל ראש אכ"א, האלוף רפאל ורדי, ובו נכחו חברי הוועדה ואלה הקשורים למלחמת יום הכיפורים - מנחם מרון, אורי בר-און, חיים נדל, דני מט, דן שומרון, אורי אור, פנחס להב, הראל ברוך וצבי ענבר - ומזכיר הוועדה דב אורן.

מטרתו הייתה לסכם ולגבש המלצות לוועדה כדי להציגן בדיון מטכ"ל. הועלו נושאים אלה: דרכי עבודתה של הוועדה, הפעלת ועדות פיקודיות

¹⁷³ ועדת עיטורים וצל"שים (174/487/1985).

¹⁷⁴ גרינברג, בעוז רוחם, עמ' 283-492.

¹⁷⁵ דב אורן, מזכיר ועדת עיטורים וצל"שים לאכ"א, 24 ביולי 1977 (ארכיון צה"ל 31/1277/80).

¹⁷⁶ כתב מינוי לוועדת עיטורים וצל"שים, 21 באוגוסט 1977 (ארכיון צה"ל 181/487/1985).

נוסף על הוועדה המטכ"לית, הענקת עיטור על מנהיגות מעולה ועל התנהגות למופת, מתן סימול לצל"ש, קביעת תבחינים אחידים לדרך הגשת ההמלצות ולקבלת החלטות לגביהן, הענקת מספר אותות לחייל ודילמת המפקדות שאינן שולחות המלצות.¹⁷⁷

1. דרכי העבודה של הוועדה ובחינת השאלה אם ניתן להפעיל ועדות פיקודיות נוסף על הוועדה המטכ"לית: הייתה הסכמה רחבה בכך שתהיה הפרדה בין ועדות פיקודיות לוועדה המטכ"לית. נקבע כי הוועדה המטכ"לית תדון בהמלצות הגבוהות ביותר (רובן מצל"ש הרמטכ"ל ומעלה).
2. הענקת עיטור על מנהיגות מעולה ועל התנהגות למופת: מנחם מרון טען שבמצב הנתון חסרים בצה"ל עיטור אחד-שניים, ובולט במיוחד החוסר בעיטור אשר מציין מנהיגות בקרב. רבים תמכו בחשיבותו, אולם היו כאלה שסברו אחרת. דן שומרון התנגד לכך וטען שקשה להגדיר מהי מנהיגות בקרב. פנחס להב התנגד להענקת עיטור על מנהיגות עבור קצינים בכירים.
3. מתן סימול לצל"ש: רובם תמכו בהצעה זו, אולם חיים נדל היחידי שהתנגד מחשש לריבוי סמלים.
4. קביעת תבחינים אחידים לדרך הגשת ההמלצות ולקבלת החלטות לגביהן: הייתה הסכמה רחבה שלא ניתן להגדיר תבחינים אחידים להמלצות בגלל המציאות המשתנה אשר מובילה לכך שמתקופה לתקופה חל שינוי בהם. אורי אור טען שוועדת העיטורים של מלחמת יום הכיפורים הקלה בדרישותיה לקבלת עיטורים. פנחס להב טען שערכו של צל"ש הרמטכ"ל פחת במלחמה וטען שצריך לשנות את החוק, כך שניתן יהיה להעניק עיטור גם לאזרחים. רפאל ורדי, ראש אכ"א, טען שהדבר הרצוי הוא להגיש המלצות תוך כדי המלחמה, ולכן הציע לבחון הקמת ועדות קבע מרמת חטיבה ומעלה ולמסדן.
5. הענקת מספר אותות לחייל הזכאי לכך באותו קרב ובאותה מלחמה: הייתה הסכמה רחבה שלא להגביל זכאות של חייל באותו קרב ובאותה מלחמה.

177 דיון בנושא עבודת ועדת העיטורים והצל"שים אצל ראש אכ"א, 20 בספטמבר 1977 (ארכיון צה"ל 487/181/1985).

6. דילמת המפקדות שאינן שולחות המלצות: אחת הדילמות הייתה כיצד להתמודד עם מפקדות שאינן שולחות המלצות. מרון המליץ שהוועדה המטכ"לית תקבע מכסות לפיקודים על פי תוצאות הקרב ועל פי ניהול המערכה המלחמתית, כך שהמפקדים יחויבו להגיש המלצותיהם ולדרגם על פי סדרי עדיפויות. רבים תמכו בהצעה.¹⁷⁸

עבודת הפקת הלקחים נמשכה בינואר 1978 מתוך מטרה לדייק את פעילותה, להדגיש את יתרונותיה ואת מגבלותיה, ובסופו של דבר, להגיע להמלצות לשיפור עבודתה. ועדת העיטורים והצל"שים מתאפיינת בכך שכל המלצה של מפקד להענקת עיטור או צל"ש כלשהו מועברת בצינורות הפיקוד אל ועדת העיטורים והצל"שים. זו דנה בכל המלצה, והחלטותיה מועברות לאישור הרמטכ"ל¹⁷⁹ ושר הביטחון בהתאמה.¹⁸⁰ היתרונות הן שכל ההמלצות נידונות בוועדה אחת, התבחינים אחידים, והכול מרוכז בגוף אחד. אך יש לכך כמה מגבלות: ראשית, אין שום גורם היכול לסנן המלצות שהוועדה המטכ"לית שוללת אותן. שנית, על החלטות הוועדה המטכ"לית לא ניתן לערער, אלא אם הוגשו לפנייה עדויות חדשות. שלישית, נוצר עומס רב על הוועדה המטכ"לית שחייבת לדון בכל המלצה ברמות השונות. לכן אכ"א המליץ להקים ועדות פיקודיות אשר תמונה על ידי אלוף. ועדה זו תוכל לאשר המלצות עד דרגת אלוף, והמלצות לוועדה מטכ"לית יהיו על צל"ש הרמטכ"ל ומעלה לאחר שנבחנו בוועדה פיקודית, חילית או גיסית. היתרונות - הוועדה הפיקודית תהווה גורם מסנן. ערעור על החלטותיה יידון בוועדה המטכ"לית. רביעית, יקוצר התהליך ומשך הזמן בהענקת צל"שים עד רמת אלוף כולל.¹⁸¹

ב-10 באוקטובר אישר הרמטכ"ל את המלצות הוועדה,¹⁸² וב-31 במאי 1982 באו לידי ביטוי סוגיית הוועדה הפיקודית בפקודות מטכ"ל 33.0807 עיטורים, ציונים לשבח, אותות הערכה ואותות הוקרה, וסוגיית סימול הצל"ש.¹⁸³

178 שם.

179 אכ"א בנושא עיטורים וצל"שים, 20 בינואר 1978 (ארכיון צה"ל 16/617/85).

180 חוק העיטורים 1970.

181 אכ"א בנושא עיטורים וצל"שים, 20 בינואר 1978 (ארכיון צה"ל 16/617/85).

182 המלצות הוועדה לעיטורים וצל"שים, 10 באוקטובר 1978 (ארכיון צה"ל 16/617/85).

183 פקודות מטכ"ל 33.0807 עיטורים, ציונים לשבח, אותות הערכה ואותות הוקרה, טעיפים 25, 49.

אף שוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים החליטה שלא להעניק צל"שים יחידתיים כדי שלא ליצור קיפוח בקרב יחידות אחרות,¹⁸⁴ עלה הצורך שתהיה אפשרות להעניק עיטור לצוות. אכ"א פנה לרמטכ"ל בדבר קידום האפשרות להעניק עיטור ליחידה ולא רק צל"ש, וסוגיה זו הצריכה שינוי חוקתי.¹⁸⁵

בימים 6 בנובמבר - 17 בדצמבר 1979 התקיימו דיונים על הצעת תיקון חוק העיטורים, ביוזמת סגן שר הביטחון מרדכי ציפורי (שהיה יו"ר הוועדה לעיטורים ולצל"שים של מלחמת יום הכיפורים בשלב השלישי), בעקבות הצורך להעניק עיטור קולקטיבי מרמת כיתה ומעלה. ללא ספק הגיעה הצעה זו מהצורך שעלה ממלחמת יום הכיפורים להעניק עיטורים גם ליחידות. בוועדת החוץ והביטחון התקבל הניסוח: "כתה ומעלה או כל קבוצת חיילים שפעלה כצוות".

בדיון לקריאה שנייה ושלישית הוסבר שמדובר גם בצוות שאורגן תוך כדי הקרב ולא בהכרח רק לצוות המשתייך ליחידה אורגנית¹⁸⁶ (אחד ממאפיינייה של מלחמת יום הכיפורים).

סיכום

ההקשר ההיסטורי של ועדת העיטורים של מלחמת יום הכיפורים מקנה לו מעמד מיוחד. דעת הקהל היא אחד המאפיינים המשפיעים על העיסוק בעיטור ובצל"שים והלך הרוח הישראלי על מלחמה זו היה בשפל.¹⁸⁷ להיבט זה ניתן להוסיף את מאפייניה שבאו לידי ביטוי במותם של מפקדים, של חיילים רבים ושל צוותים לא אורגניים. כמו כן, זוהי המלחמה הראשונה שבה הופעל חוק העיטורים הכולל קבלת החלטות עבור שבעה סוגי הוקרה (שלושה עיטורים - הגבורה, העוז והמופת - וארבעה צל"שים - הרמטכ"ל, האלוף, מפקד האוגדה והמח"ט), ולא כפי שהיה קודם לכן לפני חוק העיטורים ובו שלושה פרסים בלבד (צל"שי הרמטכ"ל, האלוף והמח"ט).

184 דו"ח הביניים.

185 המלצות הוועדה לעיטורים וצל"שים, 10 באוקטובר 1978 (ארכיון צה"ל 16/617/85).

186 תיקון חוק העיטורים בנוגע לעיטור קולקטיבי: מליאת הכנסת 6 בנובמבר 1979, ועדת חוץ וביטחון 17 בנובמבר 1979, מליאת הכנסת קריאה שנייה ושלישית לתיקון החוק 17 בדצמבר 1979, ארכיון המדינה.

187 גדעון אביטל-אפשטיין, **1973 - הקרב על הזיכרון**, תל אביב: שוקן, 2013, עמ' 374.

ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים השקיעה זמן רב בעבודתה, מתוך רצון להגיע אל חקר האמת, ולעיתים תוך הסתמכות על עדים שעקב נסיבות המלחמה היה צורך להתפשר על איכות העדות. אך לפשרה זו היה גבול, היו מקרים שההמלצות נדחו עקב מחסור בעדים. הלבטים שאפיינו את הוועדה היו מצד אחד, הרצון להעניק עיטור כאמצעי חינוכי עבור האינדיבידואל שראוי לכך ללא תחושת קיפוח, ומצד שני, לא ליצור זילות בעיטורים ובצל"שים.

אחד הדברים הבעייתיים בתחקור של ועדת העיטורים בצה"ל הוא ההסתמכות על עדים בלבד בזמן שמחקר היסטורי על הקרבות עוד לא הושלם.¹⁸⁸ מכיוון ומועד תחקור העדים הוא חשוב ביותר במנגנון העיטורים והצל"שים, יש לכך עדיפות על פני המחקר ההיסטורי שיכול לקחת גם שנים.

הוועדה החלה את עבודתה כשנה לאחר מלחמת יום הכיפורים. זהו לא זמן אידאלי לתחקור עדים להמלצות, שכן האידאל זה הזמן הקצר ביותר ממועד האירוע. עד מלחמת יום הכיפורים תחקרו עדים כמה ימים או שבועות (בעיקר בתקופה של בין מלחמות) עד מספר חודשים מעטים (בתקופה של מלחמה).

בכל תקופת עבודתה של הוועדה נמשך זרם ההמלצות: בספטמבר 1974 הגיעו 300 המלצות, חצי שנה לאחר מכן במאי 1975 היו 495 המלצות, ולאחר ההענקה התקשורתית ב־8 במאי 1975 נמשך זרם ההמלצות עד שבמרץ 1976 קבע צה"ל שבאפריל 1976 תימנע האפשרות להגיש המלצות. עד אפריל 1976 לוועדה הגיעו 675 המלצות.

ניתן למנות כמה סיבות לזמן הממושך של עבודת הוועדה של מלחמת יום הכיפורים בהשוואה לכל מלחמה אחרת שהייתה בישראל. ראשית, מספרם הרב של הרוגי מלחמה זו, בהם מפקדים, דרש תחקור רחב של עדים נוספים, ולעיתים כלל פגישות נוספות כדי לקבל החלטה מדויקת והוגנת. שנית, במהלך עבודתה התגלו מקרים נוספים הראויים לבדיקה, ומפקדים הגישו המלצות נוספות. שלישית, היו מקרים שבהם נאלצה הוועדה לדחות את הטיפול בהמלצות מכיוון שהעדים שהו בחו"ל.¹⁸⁹ רביעית, היו מקרים שבהם לא יכול העד להגיע עקב השגרה המבצעית.¹⁹⁰

188 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 560.

189 דו"ח הביניים.

190 ועדת חטיבה 600.

קבלת ההחלטות התבססה תחילה על עקרון היחסיות.¹⁹¹ בשלושת השבועות הראשונים חברי הוועדה לא קיבלו החלטות משום שלא חשו שישנם מספיק מקרים להשוואה. רק לאחר מכן, החלו לקבל החלטות. המקרים להשוואה היו גם בהתאם לציפיות מתפקיד המומלץ.¹⁹² ככל שחברי הוועדה רכשו ניסיון רב יותר ושמעו מקרים ועדים נוספים, כך רכשו יותר ניסיון וביטחון בקבלת ההחלטות. בולט במיוחד ביטחונם לאחר סיום השלב הראשון של עבודת הוועדה במאי 1975, בהם השוו מקרים, בהתאם להחלטות שקיבלו בשלב הראשון.

כמו כן, היו מקרים שחברי הוועדה קבעו דיונים נוספים על המומלץ: המלצה לעיטור גבוה, זימון עדים נוספים על מנת לקבל החלטה מושכלת ומקרים בהם נשארו לבטים ולא הצליחו לקבל החלטה.

מכיוון שאין הגדרות מדויקות ומפורטות בחוק עבור כל עיטור וצל"ש, ולמעשה אין מחוון מדויק, לאחר דיונים, קיבלה הוועדה את החלטותיה באופן דומה לקבלת ציון מספרי (1 - דחייה, 8 - עיטור הגבורה). בנוסף, אין ספק כי היא הושפעה מהמלצותיהם של המפקדים. ינוש הוא דוגמה טובה לכך, אך היו כמוהו נוספים, אשר הופיעו לפני הוועדה לא רק בשלב הראשון של עבודתה אלא גם שנה לאחר מכן.¹⁹³ הוועדה השתדלה לבסס המלצותיה על עדויות ולא על הנחות.¹⁹⁴

להלן המאפיינים העניקו נקודות זכות להענקת עיטור או צל"ש גבוה יותר:

1. כאשר מדובר בחלל הוענק לו הדירוג הגבוה יותר מבין העיטורים. למשל, חברי הוועדה העדיפו לעטר חלל בעיטור המופת ולא להעניק לו צל"ש הרמטכ"ל.¹⁹⁵ ההסבר לא היה בהכרח רגשי אלא רציונלי משום שבעצם היותו הרוג הוא סיכן את עצמו מעל למקובל במעשה הרואי, בזמן שבמקרים דומים היו חיילים ששמרו על חייהם על חשבון מעשה קרבי.

2. מי שנותר נכה פיזית מהמלחמה.

191 שם.

192 דיוני ועדות עיטורים וצל"שים, לדוגמה 10 באוקטובר 1974 (ארכיון צה"ל 44/450/16).

193 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 98/450/16).

194 ועדת עיטורים וצל"שים, 30 בינואר 1976 (ארכיון צה"ל 40/450/2016).

195 דיון ועדת עיטורים וצל"שים חטיבה 16, 31 באוקטובר 1974 (ארכיון צה"ל 39/450/16).

3. עדים אשר דיברו בהתלהבות אותנטית על המומלץ.¹⁹⁶
4. אדם שהמשיך להילחם על אף פציעתו.¹⁹⁷
5. במקרה של התלבטות על דירוג העיטור נשענו על ההנחה שאם ישנם עדים נוספים היכולים לשפוך אור על המקרה, עדותם יכולה לסייע להענקת עיטור גבוה יותר.¹⁹⁸
6. אדם שפעל ברציפות ולא באקט חד-פעמי.¹⁹⁹
7. מבחן התוצאה של סיפור המעשה גם השפיע על קבלת ההחלטות, בעיקר בדרגים הגבוהים.²⁰⁰

דוגמה מובהקת לרצון להגיע אל חקר האמת באה לידי ביטוי בכך שהוועדה לא הייתה מוכנה להעניק צל"שים לזחל"ם מודיעין 500, למרות הלחץ שהופעל על יו"ר ועדת העיטורים ציפורי משום שלא הצליחה הוועדה לגלות את פרטי האירוע.²⁰¹

הרמטכ"ל החליט שלא להעניק צל"ש לקצינים בדרג מח"ט ומעלה, כאשר היוצא מן הכלל הוא בן-שהם, מח"ט 188, שקיבל עיטור על פעולה אינדיבידואלית ולא כמפקד חטיבה.²⁰² ההסבר לאי הענקת צל"ש או עיטור למח"ט נבע מכך שבדרגת אל"ם ומעלה נדרשת "רמת אומץ לב ומנהיגות מעולה שבלעדיהן לא היו מגיעים לדרגותיהם הבכירות". לאחר סיום עבודת הוועדה, המליצו חבריה להסיר מגבלה זו.

עבודת הוועדה נמשכה כשנתיים וחצי מאוגוסט 1974 עד אפריל 1976 והוענקו עיטורים וצל"שים בודדים בשנת 1977. בספטמבר 1977 דנו בהפקת הלקחים ומסקנות מעבודת הוועדה. אחת המסקנות הייתה שלא ניתן להגדיר תבחינים אחידים להמלצות עבור עיטורים וצל"שים במלחמות בגלל המציאות המשתנה אשר מובילה לכך שהתבחינים משתנים מתקופה לתקופה.

196 דיונים של ועדת העיטורים והצל"שים בשלב הראשון ספטמבר 1974 עד אפריל 1975.

197 וועדה חטיבה 188; ועדת עיטורים וצל"שים, 13 במרץ 1975 (ארכיון צה"ל 42/450/2016).

198 ועדה חטיבה 188.

199 ועדה 5 באפריל 1975.

200 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 98/450/16); ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 43/450/16).

201 ועדת עיטורים וצל"שים (174/487/1985).

202 ועדה חטיבה 188 וחטיבה 7.

מפקד היחידה מהווה השפעה רבה על מנגנון העיטורים והצל"שים משום שהוא בעל הסמכות הממליצה על עיטור או צל"ש. המלצה זו מגיעה אל הוועדה לדיון, תחקור עדים וקבלת החלטות. היו מפקדי יחידות שלא רצו לשלוח המלצות. ייתכן שמפקד יחידה התנגד להענקת עיטורים, בין השאר, בשל רצון למנוע תחושת קיפוח ומתח ביחידה ובשל התפיסה שהדברים נעשו במסגרת ציפיותיו מחייליו.²⁰³ הוועדה אינה יוזמת המלצות, ולכן אחת הדילמות הייתה כיצד יש להתמודד עם תופעה זו. מרון המליץ שהוועדה המטכ"לית תקבע מכסות לפיקודים על פי תוצאות הקרב וניהול המלחמה וכך המפקדים יחויבו להגיש המלצותיהם ולדרגם על פי סדרי עדיפויות. עצם הדיון וההסכמה הרחבה בקרב חברי הוועדה מעידים על ההשפעה הרבה הטמונה במפקד היחידה והבעייתיות שאפיינה את סוגיית העיטורים והצל"שים במלחמת יום הכיפורים שכן לא כל המפקדים שלחו המלצות. מכאן נובעת האחריות הרבה של המפקדים להגשת המלצות שכן ישנה תופעה שבה מפקדים רבים הביעו צער בדיעבד על כך שלא הגישו המלצות בזמן או שנמנעו לחלוטין מהגשת המלצות.

ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים קיבלה במהלך השלב הראשון המלצות לצל"שים יחידתיים על פי פקודת מטכ"ל (בחוק העיטורים לא הייתה אפשרות להעניק עיטור יחידתי, אבל על פי פקודות מטכ"ל, ניתן להעניק צל"ש יחידתי). לקראת סוף השלב הראשון של עבודת הוועדה פנה היו"ר מנחם מרון אל מרדכי גור, הרמטכ"ל, בבקשה שלא להעניק צל"שים יחידתיים, על מנת שלא תיווצר תחושת קיפוח בקרב יחידות אחרות. הרמטכ"ל אישר את הבקשה.²⁰⁴ כתוצאה מהחלטה זו, היו יחידות שפעלו בצורה טובה, ומאחר שלא הייתה אפשרות להעניק צל"ש יחידתי, נראה שהוועדה וחלק ממפקדי היחידות הסתפקו במתן צל"ש למפקד הכוח.

הפקת הלקחים מעבודת ועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים השפיעה על התפתחות מנגנון העיטורים והצל"שים בצה"ל. כך למשל, בפקודת מטכ"ל עוגנה סוגיית הוועדה הפיקודית שתבחן המלצות לצל"שים עד דרגת האלוף, וועדה מטכ"לית שתבחן המלצות מצל"ש הרמטכ"ל ומעלה, סימול הצל"ש (המלצות לסימול הצל"ש היו עוד בשנות

203 בן-צדף, "עיטורים וצל"שים בצה"ל כמשאב", עמ' 561.

204 דו"ח הביניים.

ה-60 טרם חוק העיטורים, אך נשללו פעם אחר פעם),²⁰⁵ וסוגיית העיטור לצוות.²⁰⁶ בימים 6 בנובמבר עד 17 בדצמבר 1979 התקיימו דיונים על הצעת תיקון חוק העיטורים, ביוזמת סגן שר הביטחון מרדכי ציפורי, שלפני כן היה יו"ר הוועדה לעיטורים וצל"שים של מלחמת יום הכיפורים בשלבה השלישי, על הצורך בהענקת עיטור קולקטיבי מרמת כיתה ומעלה. הצעה זו נבעה מהצורך שעלה במלחמת יום הכיפורים להעניק עיטורים גם ליחידות, כולל האפשרות להעניק עיטור לצוות שאורגן תוך כדי הקרב ולא בהכרח לצוות אורגני.²⁰⁷ כמו כן, לא כל המלצות הוועדה ייושמו בצה"ל. למשל, לא יושמה ההמלצה להעניק סוגים נוספים של עיטורים.

עבודת הוועדה לעיטורים וצל"שים של מלחמת יום הכיפורים שקדה זמן רב בבדיקת ההמלצות וערכה כ-130 פגישות בשלוש שנים, ובהן תחקרה עדים וקיבלה החלטות מתוך מחויבות ורצון לטפל בכל המלצה שהגיעה לפתחה. נוסף על כך לא היו הבדלים במאפייני עבודתה בין כהונתו של היו"ר מנחם מרון למחליפו מרדכי ציפורי. אחת מתובנותיה הייתה ההכרה האנושית בידיעה שגם אם פעלה לפי כל התבחינים ואמות המידה, קיוותה שלא שגתה בשיקוליה ובהמלצותיה. הוועדה דנה במקרים רבים, מתוך ידיעה והבנה שלא ניתן לגלות את כל מעשי הגבורה ולעד יהיו גם גיבורים אלמוניים.

205 סא"ל יורם פריד, רע"ן המשטר והמשמעת, הצעה לסמל ציון לשבח, 7 באוקטובר 1960 (ארכיון צה"ל 96/62/1965); מצע לדיון במטכ"ל, יולי 1967 (ארכיון צה"ל 79/311/1970).

206 המלצות הוועדה לעיטורים וצל"שים, 10 באוקטובר 1978 (ארכיון צה"ל 16/617/85).

207 תיקון חוק העיטורים בנוגע לעיטור קולקטיבי: מליאת הכנסת 6 בנובמבר 1979, ועדת חוץ וביטחון 17 בנובמבר 1979, מליאת הכנסת קריאה שנייה ושלישית לתיקון החוק 17 בדצמבר 1979, ארכיון המדינה.

נספחים

טבלה 1 - קבלת החלטות עבור עיטורים וצל"שים במאי 1975²⁰⁸

נדחו	בבירור	מח"ט*	מפקד האוגדה*	אלוף*	רמטכ"ל**	מופת	עוז	גבורה	
-	-	3	12	13	41	49	48	3	חללים
17	30	25	32	75	86	144	78	8	סה"כ

- * החללים הם חלק מתוך סה"כ בטבלה 1.
- * הצל"שים הוענקו בשלב מאוחר יותר, בעיקר בספטמבר ובאוקטובר 1975.
- ** לא כל צל"שי הרמטכ"ל שנקבעו עד מאי 1975, הוענקו בספטמבר 1975, מכיוון שהיו זכאים לצל"ש ששהו בחו"ל.

טבלה 2 - מועדי תחקור העדים וועדת הצל"שים והעיטורים של מלחמת

יום הכיפורים בשנים 1974-1976²⁰⁹

1976	1975				1974
2.1	24.10	5.4	12.3	1.1	5.9
9.1	31.10	10.4	12.3	9.1	12.9
9.1	7.11	11.4	13.3	15.1	3.10
16.1	14.11	18.4	15.3	16.1	10.10
16.1	21.11	- 25.4 עד מועד זה שלב 1	16.3	22.1	16.10
23.1	11.2	6.6	16.3	23.1	16.10
30.1	19.12	9.6	16.3	23.1	23.10
30.1	26.12	13.6	16.3	29.1	24.10

208 ש.ם.

209 תיקי ארכיון צה"ל הקשורים לוועדת העיטורים והצל"שים של מלחמת יום הכיפורים ורשימת המועדים לפיענוח הישיבות (ארכיון צה"ל 27/450/16).

1976	1975			1974	
6.2		20.6	17.3	29.1	30.10
6.2		27.6	17.3	30.1	31.10
6.2		3.7	18.3	5.2	6.11
13.2		4.7	19.3	6.2	6.11
13.2		11.7	19.3	13.2	6.11
20.2		18.7	19.3	19.2	7.11
20.2		25.7	20.3	20.2	13.11
27.2		1.8	21.3	27.2	13.11
27.2		8.8	23.3	5.3	13.11
12.3		15.8	23.3	5.3	13.11
19.3		22.8	25.3	5.3	14.11
- 26.3 עד מועד זה שלב 3		25.8	25.3	6.3	20.11
		- 1.9 עד מועד זה שלב 2	25.3	6.3	28.11
		3.10	25.3	7.3	4.12
		10.10	28.3	9.3	5.12
		19.10	31.3	9.3	12.12
		23.10	3.4	11.3	19.12

*מועד שכתוב פעמיים ומעלה - תחקור שהתבצע במקביל על ידי ועדות המשנה והמרכזית.

טבלה 3 - השוואת נתונים כלליים עם ספרו של אלחנן אורן "תולדות מלחמת יום הכיפורים"

רמטכ"ל	מופת	עוז	גבורה	עיטור וצל"ש יום הכיפורים
105	195	93	8	על פי ארכיון צה"ל ו"בעוז רוחם"
101	173	91	8	הספר "תולדות מלחמת יום הכיפורים"
4	22	2	אין הבדל	פער
25 *ייתכן ששלושה צל"שי הרמטכ"ל נקבעו מדצמבר 1975 עד אפריל 1976	28 * ייתכן ש-22 עיטורי המופת נקבעו מדצמבר 1975 עד אפריל 1976	*7 ייתכן ששני עיטורי העוז נקבעו מדצמבר 1975 עד אפריל 1976	-	הענקות באפריל 1976 על פי ארכיון צה"ל ו"בעוז רוחם" *הענקות שהחלטו בשלב 3 - מספטמבר 1975 עד אפריל 1976

* בספרו של אלחנן אורן "תולדות מלחמת יום הכיפורים" ישנה התייחסות בנספחים אל נתונים כלליים הקשורים לעיטורים, אולם ללא סימוכין. קיים פער מספרי בין נתוניו ובין הנתונים הנמצאים בארכיון צה"ל ובספר "בעוז רוחם". נוסף על כך אין התייחסות מספרית בספרו לצל"שי האלוף, מפקד האוגדה והמח"ט.

* ייתכן שפער זה נובע מהתייחסותו של אלחנן אורן עד לסוף כהונתו של מנחם מרון בדצמבר 1975 (אמצע שלב 3 של הוועדה) ואינה מתייחסת לכל עבודת הוועדה הכוללת גם את כהונתו של מרדכי ציפורי מדצמבר 1975 שרובה הסתיימה באפריל 1976 והשלמות בודדות בוצעו עד אוגוסט 1977.

טבלה 4 - סיכום העיטורים והצל"שים של יום הכיפורים²¹⁰

מח"ט	מפקד האוגדה	אלוף	רמטכ"ל	מופת	עוז	גבורה	העיטור והצל"ש מועד הענקות	שלב עבודת הוועדה
*25	*32	*75	*86	144	78	8	מאי 1975 *הצל"שים שהתקבלו בשלב זה, הוענקו מאוחר יותר	ראשון

210 דו"ח הביניים; עיטורים בבגרינברג, עוז רוחם, עמ' 283-492; צל"שים - ארכיון צה"ל.

מח"ט	מפקד האוגדה	אלוף	רמטכ"ל	מופת	עוז	גבורה	העיטור והצל"ש מועד הענקות	שלב עבודת הוועדה
הוענקו באוקטובר 1975	הוענקו באוקטובר 1975	רובם הוענקו באוקטובר 1975	77	21	8	-	ספטמבר 1975 צל"שי האלוף, מפקד האוגדה והמח"ט	שני
הוענקו ביוני 1976	הוענקו ביוני 1976	מעטים הוענקו ביוני 1976	25	28	7	-	אפריל 1976	שלישי
-	-	-	3	2 אוגוסט 1977	-	-	1977	השלמות
28	38	84	105	195	93	8	סה"כ	-
255				296			סה"כ	-
551							סה"כ עיטורים וצל"שים	-
675							סה"כ המלצות	-

* במאי 1975 הוענקו רק עיטורי הגבורה, העוז והמופת.

* צל"ש הרמטכ"ל הוענק בספטמבר 1975 ובאפריל 1976.²¹¹

* צל"ש האלוף הוענק בעיקר באוקטובר 1975 ומעט ביוני 1976.²¹²

* צל"שי מפקד האוגדה והמח"ט הוענק באוקטובר 1975 וביוני 1976.²¹³

211 גרינברג, בעוז רוחם, עמ' 283-492.

212 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 139/450/2016).

213 ועדת עיטורים וצל"שים (ארכיון צה"ל 140/450/2016).